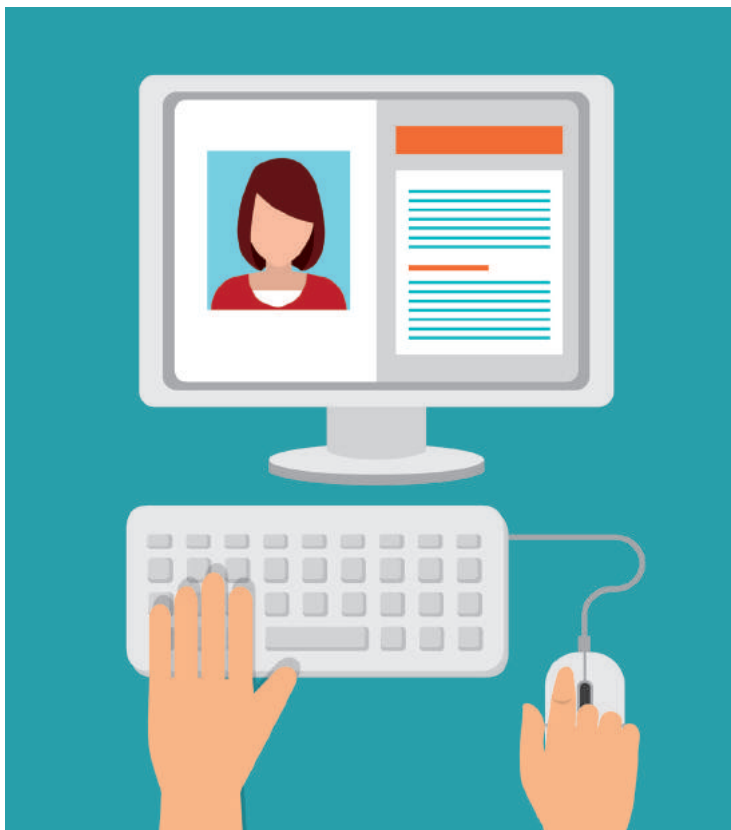

De 'lokpuber' als opsporingsinstrument van grooming

Over het
balanceren
tussen
effectieve
opsporing
en
fundamentele
strafvorderlijke
waarborgen

OOK IN DEZE NOVUM:

With thunderous
applause -
Grondslagen van
het Recht: Winnaar
Katareuffe
Wisselbokaal

Honours College:
katalysator van
ontwikkeling -
Hoe de Leidse
universiteit
excellente
studenten tot bloei
laat komen

Oproep KleijnPrijz
Trumps aanval op
Syrië
Over fictie en de
academie

Column Andreas
Kinneking:
Wetenschap als
God

Technology&Law

In gesprek met
Jan-Jan Lowijs en
Nicole Vreeman

INHOUDSOPGAVE

- 2** Inhoudsopgave
- 3** Voorwoord
- 4** Honours College: katalysator van ontwikkeling - Hoe de Leidse universiteit excellente studenten tot bloei laat komen
- 6** In gesprek met Jan-Jan Lowijs en Nicole Vreeman
- 10** Technology&Law
- 12** With thunderous applause, door Joris van Riet - Grondslagen van het Recht: Winnaar Katadreuffe Wisselbokaal
- 15** Oproep KleijnPrijs
- 16** Over fictie en de academie
- 18** Trumps aanval op Syrië
- 22** De 'lokpuber' als opsporingsinstrument van grooming: balanceren tussen effectieve opsporing en fundamentele strafvorderlijke waarborgen
- 27** Faculteitszaken
- 28** De Vereniging: JFV Grotius
- 30** Column Andreas Kinning: Wetenschap als God

Mei Editie

NOVUM

NOVUM is het juridisch faculteitsblad der JFV Grotius te Leiden. NOVUM is ontstaan uit een fusie tussen het faculteitsblad Trias (1968) en het blad Request (1999) dat werd uitgegeven door het rechtenmentoraat Appèl.

NOVUM is aangesloten bij de Stichting Landelijk Overleg Juridische Faculteitsbladen (LOJF).

Oplage: 750 exemplaren
Lay-out: M.L.R. Goudsmit
Druk: JP Offset
ISSN-nummer: 1567-7931

U kunt NOVUM vinden bij de ingang van de faculteit, de C-gang op de begane grond, het restaurant en bij C131. De redactie behoudt zich het recht voor ingeleverde stukken niet te plaatsen of te wijzigen. De inhoud van de artikelen vertegenwoordigt niet noodzakelijkerwijs de mening van de redactie.

© Niets uit deze uitgave mag op welke wijze dan ook worden gereproduceerd zonder voorafgaande toestemming van de redactie.

Redactie
Hoofdredacteur
Tonko van Leeuwen
novum@law.leidenuniv.nl

Eindredacteur
Liz van Ringelestijn
novum@law.leidenuniv.nl

Redacteuren
- Fatima Jarmohamed
f.n.jarmohamed@gmail.com
- Anna Tsheichvili
anna.tsheichvili@gmail.com
- Maurits Helmich
m.m.helmich@gmail.com
- Mohammad Sharifi
the.sharifimo@gmail.com
- Marthe Goudsmit
mlrsgoudsmit@gmail.com

- Hanneke Vollaers
hvollaers@gmail.com
- Laetitia Houben
laetitiahouben@gmail.com
- Corné Smit
cornesmit95@gmail.com
- Gracia Sehdou
gracia.sehdou@gmail.com
- Nathan Oosthoek
nathanoosthoek@live.nl

Adviesraad
- Prof. mr. dr. P.M. Schuyt
- Prof. mr. dr. A.G. Castermans
- Prof. mr. S.C.W. Douma
- Mw. drs. A.F.M. van der Helm
- Dhr. mr. R. Passchier
- Michelle Verheij, Assessor FdR
- Bob de Koning, praeses JFV Grotius

Contact
novum@law.leidenuniv.nl

Voorwoord

Geachte lezer,

Ten tijde van het schrijven van dit voorwoord laat het lenteweer nog even op zich wachten. Toch kan ik mij niet onttrekken aan het gevoel dat de zomer alweer om de hoek ligt, het collegejaar er alweer bijna op zit. De tijd vliegt. In uw handen de op een na laatste NOVUM voor de zomerstop, met wederom rijke en gevarieerde inhoud.

Ten eerste feliciteert NOVUM de winnaar van de Katadreuffe Wisselbokaal, Joris van de Riet! Met een prachtig essay een terechte winnaar van de schrijfcompetitie verbonden aan het vak Grondslagen van het Recht; zijn uiteenzetting over de democratische rechtsstaat onder druk misstaat niet in NOVUM en is dan ook opgenomen in deze editie voor uw leesplezier (*pag. 12*).

Deze maand maakt u ook kennis met Nathan Oosthoek, onze nieuwste redactielid. Welkom! Mocht u de komende periode nog zitten met deadlines voor papers, Nathan wijst u in deze editie op welke fictieauteurs een goed voorbeeld zijn qua schrijfstijl en welke u beter links kan laten liggen (*pag. 16*).

Vorige maand heeft uw kunnen genieten van het betoog van Marthe over het onderwijsniveau en –beleid aan onze faculteit, iets wat bij velen van jullie een reactie oproep. Bart Wesstein – naast Rechtenstudent ook ambassadeur voor Honours College Law – was het niet met Marthe eens en voelde zich geroepen om haar van repliek te bedienen (*pag. 4*). Mocht u er na de stukken van Marthe en Bart toch nog niet uit zijn qua onderwijsbeleid, kunt u deze maand ook bij professor Kinninging terecht, die de gehele (rechts)wetenschap op de pijnbank legt (*pag. 30*).

In de technologie/ICT-sfeer ging Fatima in gesprek met Jan-Jan Lowijs en Nicole Vreeman van het Privacy Team van Deloitte over hun werkzaamheden (*pag. 6*) en is de reeks Technology & Law van Martijn toe aan het derde deel, over blockchains (*pag. 10*). Om deze editie compleet te maken heeft Gracia zich gebogen over Trump, humanitaire interventie en hoe dit zich verhoudt tot wat zich in Syrië afspeelt (*pag. 18*) en neemt Liz het opsporingsinstrument de ‘lokpuber’ onder de loep (*pag. 22*).

Kortom: voor ieder wat wils.

Ik wens u veel leesplezier.

Tonko van Leeuwen

Hoofdredacteur NOVUM

www.novummagazine.nl
www.facebook.com/novummagazine.nl

Honours College: Hoe de Leidse universiteit excellente

Bart Wesstein studeert Rechtsgeleerdheid en is studentambassadeur Honours College Law

Al in mijn allereerste college aan de universiteit werd erop gehamerd dat als je je ambities wilt verwezenlijken je hard zal moeten werken en je ook naast je reguliere opleiding activiteiten zult moeten ontplooiën. In mijn geval heeft het Honours College hieraan de grootste bijdrage geleverd. Als deelnemer aan en studentambassadeur van het Honours College Law, heb ik dit traject van dichtbij mee mogen maken. Ik was daarom verbaasd om in de apriluitgave van de NOVUM een opinieartikel te vinden van Marthe Goudsmit, waarin onder andere het Honours College wordt bekritiseerd. Met het schrijven van dit stuk, wat mede een reactie daarop vormt, wil ik betogen dat de universiteit er zeker in slaagt om studenten met de juiste potentie te selecteren en dat het in de vorm van het Honours College een sterke ontwikkeling van deze studenten mogelijk maakt.

“Al in mijn allereerste college aan de universiteit werd erop gehamerd dat als je je ambities wilt verwezenlijken je hard zal moeten werken en je ook naast je reguliere opleiding activiteiten zult moeten ontplooiën.”

Het Honours College is een extracurriculair programma voor studenten die meer uit hun studie kunnen en willen halen. Het deelnemen hieraan komt neer op het volgen van extra vakken, 30 ECTS in totaal, verdeeld over een periode van ongeveer twee en half jaar. Hiernaast is er de mogelijkheid om als student-assistent betrokken te zijn bij onderzoek of om stage te lopen. Elke Honoursstudent volgt verplicht één zogeheten Honours Class, een vak waar studenten van verschillende studies samenkomen om met een bepaald onderwerp aan de slag te gaan.

Vijf succesfactoren

“Het recht wordt dan levendiger dan de papieren casus die je gewend bent en je ziet wat de effecten ervan zijn op de praktijk.”

Het Honours College is bij uitstek geschikt om studenten te laten excelleren. Hiervoor is een vijftal factoren verantwoordelijk. Ten eerste zorgt de kwaliteit van het onderwijs daarvoor. De vakken worden gegeven in groepen van maximaal twintig studenten. Hierdoor is er

veel ruimte voor interactie met de docent, die vaak een hoogleraar is en expert op het gebied waarop het vak betrekking heeft. Door de kleine en gemotiveerde groep komen discussies meer tot leven en krijgen ze meer inhoud.

“Voor de student die al weet wat hij wil en zijn ei niet kwijt kan binnen de brede bachelor is er de mogelijkheid om vakken te kiezen die binnen zijn interessegebied liggen.”

Daarnaast wordt er een sterke link gelegd met de praktijk. Zelf heb ik binnen het kader van het Honours College gesproken met politici, activisten, journalisten en filmmakers. Het recht wordt dan levendiger dan de papieren casus die je gewend bent en je ziet wat de effecten ervan zijn op de praktijk. Het gevolg is dat vakken goed aansluiten op de actualiteit. Zo werd er een vak aangeboden met betrekking tot de Brexit, gegeven door een direct betrokkene, en zijn er een aantal vakken over (Islamitisch) terrorisme.

Ten derde is er de keuzevrijheid die voor de verbreding of verdieping kan zorgen. Voor de student die al weet wat hij wil en zijn ei niet kwijt kan binnen de brede bachelor is er de mogelijkheid om vakken te kiezen die binnen zijn interessegebied liggen. Voor de zoekende student biedt het de kans om erachter te komen welke kanten het recht allemaal kent.

“Het oplossen van een casus met een wiskundige, een bioloog en een fysicus is lastiger dan het op het eerste gezicht lijkt.”

Ook speelt interdisciplinariteit een grote rol. De hiervoor genoemde Honours Classes laten zien hoe het is om met studenten samen te werken die een volledig ander referentiekader hebben opgebouwd dan jij. Het oplossen van een casus met een wiskundige, een bioloog en een fysicus is lastiger dan het op het eerste gezicht lijkt. De verschillende achtergronden zorgen voor verschillende benaderingen van het probleem wat, zeker onder tijdsdruk, tot spanningen kan leiden. Dit vormt een mooie uitdaging en tegelijk ook een afspiegeling van het werkende leven, aangezien daar veel mensen met verschillende achtergronden samen moeten werken.

Tenslotte is Honours College meer dan louter onderwijs. Er zit ook een sociaal aspect aan vast, wat zich bijvoorbeeld

katalysator van ontwikkeling studenten tot bloei laat komen

Ingezonden bijdrage – een lezersreactie

Bart Wesstein

uit in de overkoepelende vereniging Leiden Honours Community en de specifieke Honoursvereniging voor rechtenstudenten JHV Themis. De massale studie die rechten toch blijft, wordt hierdoor een stuk kleinschaliger. Je loopt studenten tegen het lijf die net als jij meer dan gemiddeld gemotiveerd zijn en die proberen om meer uit hun studie te halen. Deze stimulerende omgeving resulteert in meer motivatie bij de student zelf en maakt het makkelijker om te presteren.

“Motivatie is bij de toelating veruit de belangrijkste factor.”

Selectie

Het Honoursprogramma zorgt er dus voor dat studenten zich optimaal kunnen ontwikkelen. Het is echter niet voor iedereen weggelegd. De selectiecriteria zijn streng, maar zeker niet onhaalbaar. Motivatie is bij de toelating veruit de belangrijkste factor. Het kan zo zijn dat een eerstejaarsstudent wordt geweigerd terwijl hij/zij een cijfergemiddelde heeft van een acht of zelfs hoger. Niet alleen cijfers, maar ook bijbaantjes en sport worden belangrijk gevonden. Hobby's kunnen ook worden besproken op het toelatingsgesprek, om een zo compleet mogelijk beeld te krijgen van de aspirant deelnemer. In het eerste jaar kan de student bij voorlopige toelating al een Honoursvak volgen, waarbij ook gekeken wordt of het niveau haalbaar is. De selectie is dus grondig, maar rechtvaardig. Ook op mijn cv stond er na afloop van het toelatingsgesprek geen onderdeel die niet rood doorstreept was. Door bluf wordt heen geprikt en er wordt niet over een nacht ijs gegaan. Zodoende komen alleen de echt gemotiveerde (en dus geschikte) studenten in het Honours College terecht.

“Motivatie lijkt bij deze studenten te ontbreken, terwijl juist dát geldt als vereiste nummer één.”

Kritiek weerlegd

Marthe Goudsmit draagt echter een aantal kritiekpunten aan wat betreft deze selectieprocedure. Zo stelt zij dat verveelde studenten geen kans maken om deel te nemen. Dit zou zeker kunnen kloppen, maar de vraag rijst dan of zij wel zouden moeten *willen* deelnemen. Motivatie lijkt bij deze studenten te ontbreken, terwijl juist dát geldt als vereiste nummer één. Dit is niet voor niets zo, om de simpele reden dat je meer werk moet verzetten

en omdat er tijdens de werkgroepen meer van je wordt verwacht. De motivatie hangt ook samen met de door haar gehekelde aanwezigheidsplicht in het eerste jaar. Oprecht gemotiveerde studenten zorgen ervoor dat zij geen werkgroep missen, zeker niet als zij hun kansen bij het Honours hiermee ten grabbel zouden gooien. Uiteraard zijn er altijd uitzonderingen, maar ik ben ervan overtuigd dat dit gezien kan worden als een vorm van voorselectie.

Haar conclusie is dat de Universiteit op deze manier een groot aantal excellente studenten misloopt. Mijn antwoord hierop is dat het Honours College niet het monopolie op excellente studenten heeft en ik ook niet geloof dat zij pretendeert dit daadwerkelijk te hebben. Dit betekent dat er zeker excellente studenten buiten dit programma rondlopen, om welke reden dan ook. Ik denk echter dat er met de gebezigde selectiemethoden een dusdanig fijnmazig net over de eerstejaars uitgeworpen wordt, dat de studenten die op dat moment het meeste groeipotentieel hebben gekozen worden. Voor ambitieuze studenten die hierbuiten vallen zijn er nog tal van mogelijkheden. Goudsmits stelling dat zij aan hun lot worden overgelaten houdt geen stand. De Universiteit biedt een groot aantal uitdagende keuzevakken aan en de vele verenigingen (met al hun commissie- en bestuursmogelijkheden) worden door hen gesubsidieerd en gefaciliteerd. Ditzelfde geldt voor stages en semesters in het buitenland.

“Tot slot dient nog opgemerkt te worden dat ook een Honoursstudent niet verzekerd is van een succesvolle carrière.”

Tot slot

Tot slot dient nog opgemerkt te worden dat ook een Honoursstudent niet verzekerd is van een succesvolle carrière. Het Honours College biedt louter een springplank voor studenten die over de wil en de capaciteiten beschikken om te slagen en een extra dimensie aan hun studie te geven. Er zijn echter vele wegen naar succes en ontwikkeling, waarvoor het dus zeker geen noodzakelijke voorwaarde vormt.

Concluderend kan worden gesteld dat het Honours College een uitstekende katalysator voor de persoonlijke ontwikkeling van studenten vormt en dat het selecteren van de deelnemers op een rechtvaardige en geschikte wijze geschiedt. Zodoende slaagt de universiteit er op juiste wijze in om excellente studenten tot bloei te laten komen. Daarnaast zijn er ook voor de niet-geselecteerden ruimschoots mogelijkheden om zichzelf te ontplooiën en hun ambities waar te maken. **N**

Op 25 mei 2018 wordt de Algemene Verordening Gegevensbescherming van kracht in de Europese Unie en de EEA-landen. NOVUM gaat in gesprek met Jan-Jan Lowijs en Nicole Vreeman, werkzaam bij Deloitte binnen het Privacy Team. Op projectbasis werken zij bij verschillende cliënten op locatie, waarbij zij hen helpen tijdig de benodigde voorbereidingen te treffen voor de Verordening.

Hoe zijn jullie terechtgekomen in het Privacy Team van Deloitte?

Nicole: Ik heb oorlogsrecht gestudeerd en ben daarna de *corporate* kant opgegaan en me vier jaar met M&A en faillissementen beziggehouden op de Zuidas. Op gegeven moment heb ik besloten om verder te gaan kijken en heb ik goed nagedacht over welke richting ik op wilde. Ik wilde meer dan alleen adviseren, ik wilde meedenken met de vervolgstappen. Zo ben ik uiteindelijk bij Deloitte terecht gekomen, waar ik als consultant meedraai in verschillende bedrijven en hen adviseer over privacy-gerelateerde punten in hun bedrijfsvoering.

Jan-Jan: Ik heb zelf geen juridische achtergrond – ik kom uit de IT-hoek en heb me beziggehouden met cybersecurity – maar op gegeven moment ben ik ook bij het Privacy Team terechtgekomen. Overigens is het ook eerder een kwestie van ‘kies jij voor privacy of kiest privacy jou?’ Privacy krijgt steeds meer aandacht in de maatschappij en staat steeds hoger op de agenda, waardoor ik me vanzelf steeds meer bezighield met privacy. Toen gevraagd werd wie het leuk vond om deel uit te maken van het Privacy Team, was het voor mij een hele logische volgende stap.

Deloitte adviseert bedrijven in hun proces om tijdig te voldoen aan de eisen die de Verordening stelt. Er zullen ongetwijfeld veel stappen moeten worden gezet op juridisch vlak en wat cybersecurity betreft. Wat zou een onverwacht aspect van jullie advisering zijn?

Nicole: Alvorens een bedrijf volledig klaargestoomd is voor de Verordening dienen werknemers een bepaalde mate van bewustzijn te hebben omtrent de wijze waarop ze met persoonsgegevens omgaan. De juiste toepassing ervan is een aspect waar bedrijven zich ook bewust van moeten worden.

Jan-Jan: Voor zover dat nodig is, staan we ook bedrijven bij in het vergroten van dit bewustzijn. Dit is overigens een goed voorbeeld van het multidisciplinaire karakter van dergelijke projecten. Ons team bestaat grotendeels

uit juristen en IT'ers, met enkele bedrijfskundigen, maar bij Deloitte zitten ook mensen die gespecialiseerd zijn bijvoorbeeld verandermanagement. Als het gaat om aspecten waar wij te weinig kennis van hebben, worden andere disciplines erbij geroepen en wordt het uiteindelijk een hele diverse groep Deloitters die zich met een bepaald project bezighoudt.

Nicole: Om de cliënt optimaal te ondersteunen in zijn bedrijfsvoering, moet je er op een hele andere manier naar kijken dan dat je zou doen in de advocatuur. Waar je als advocaat adviseert over bepaald handelen en er dan ook klaar mee bent, ben je als consultant medeverantwoordelijk voor hoe het gaat werken en dat het op gegeven moment ook daadwerkelijk werkt. Zo ben ik bijvoorbeeld nu een *training and awareness*-strategie aan het schrijven. Om dat zo goed mogelijk te doen, moet ik hele open gesprekken voeren en achterhalen wat het beste in de bedrijfscultuur werkt.

“Om de cliënt optimaal te ondersteunen in zijn bedrijfsvoering, moet je er op een hele andere manier naar kijken dan dat je zou doen in de advocatuur.”

Aleid Wolfsen (voorzitter Autoriteit Persoonsgegevens) wierp onlangs tijdens een congres de stelling op dat, wat de privacyregelgeving betreft, men best weet wat wel en niet kan – mits er maar logisch wordt nagedacht. Herkennen jullie deze stelling?

Nicole: Bedrijven hebben heel erg de neiging te denken dat ze wel goed zitten. Als we bij een bedrijf komen en beginnen met een nulmeting, blijkt vaak dat het minder goed loopt dan de bedrijven aanvankelijk dachten. De Verordening eist bijvoorbeeld een register waarmee makkelijk te achterhalen valt waar de persoonsgegevens van klanten bewaard worden. Veel bedrijven werken momenteel zonder een dergelijk register en dat levert voorsnog weinig problemen op. Het opzetten van dit register kan daarentegen meer vergen dan gedacht. Uiteraard geldt ook dat hoe groter een bedrijf is, hoe complexer alles in elkaar zit. Bedrijven hebben vaak geen duidelijk overzicht van de plek waar de persoonsgegevens van hun klanten worden opgeslagen. Zo gebruikt de ene afdeling bepaalde gegevens voor A, een andere afdeling gebruikt bepaalde gegevens voor B en per afdeling wordt dan bijgehouden hoe het met het de gegevens staat.

Jan-Jan: Je gezonde verstand speelt met name een rol

Jan-Jan Lowijs en Nicole Vreeman

Fatima Jarmohamed

als het gaat om de vraag wat je met bepaalde gegevens wil doen. De Verordening stelt meerdere eisen, zoals dit centrale register, waarbij meer nodig is dan logisch denkvermogen om aan die vereisten te voldoen. Maar er zijn ook afwegingen te bedenken die op het eerste gezicht ontzettend logisch lijken, maar in de praktijk niet zo voor de hand liggen. Heel simplistisch gesteld kun je bij het vergaren van de data vragen naar iemands geboortedatum om vast te stellen dat de persoon meerderjarig is, maar je kunt ook vragen of diegene aan kan vinken of hij of zij ouder is dan achttien en op die manier zijn de gegevens die je verzamelt minder persoonlijk – dit soort denkstappen maakt men in de praktijk minder snel.

“De vorige richtlijn stamt uit 1995, toen men nog geen flauw idee had van de rol die Facebook zou spelen.”

Welke hoofdpunten of vuistregels zijn af te leiden uit de Verordening?

Jan-Jan: De twee pijlers van de Verordening zien op het verminderen van de bureaucratie bij bedrijven en het (opnieuw) omschrijven en versterken van de rechten van burgers. De vorige richtlijn stamt uit 1995, toen men nog geen flauw idee had van de rol die Facebook, Twitter en Netflix anno 2017 zouden spelen. Met name in online omgevingen worden de rechten die mensen hebben op hun eigen data en hun privacy dienaangaande beter ingericht. Een goed voorbeeld van deze rechtenversterking is uitgewerkt in het concept van dataportabiliteit; overdraagbaarheid van persoonsgegevens. Het doel hiervan is kortgezegd het versterken van de positie van betrokkenen en hen meer controle over hun gegevens te geven. De andere pijler van de Verordening, het verminderen van bureaucratie bij bedrijven, brengt bijvoorbeeld met zich dat specifieke administratieve stappen wegvallen, zoals het bij de toezichthouder moeten melden dat bepaalde gebeurtenissen zich hebben voorgedaan. Ook hoeven bedrijven niet meer aan tal van verschillende regelgevingen te voldoen door een verschillende implementatie van de oude richtlijn door Lidstaten, nu de Verordening in heel Europa directe werking heeft. Naast deze pijlers, staan er in artikel 5 van de Verordening enkele principes uiteengezet die achter de bescherming van persoonsgegevens staan. Denk hierbij bijvoorbeeld aan transparantie, geen doeloverschrijding bij het verzamelen en gebruiken van persoonsgegevens en dergelijke. Als je deze principes snapt, snap je waar de

Verordening om draait – de rest van de Verordening is in feite een reflectie hiervan.

Nicole: Met deze principes en algemene pijlers heb je ook een relatief goed beeld van de Europese opvatting. Zelf denk ik dat de transparantie het belangrijkste principe is – je zou bij wijze van spreken een stap terug kunnen zetten en je alleen focussen op transparantie en duidelijkheid en nog steeds een heel eind op de goede weg zitten.

Er is met de Privacyweken van de NPO en De Correspondent steeds meer aandacht voor de bewustwording omtrent privacy en het gebruik van persoonsgegevens. Zien jullie grote verschillen in de wijze waarop bedrijven naar deze trend kijken en hoe de maatschappij dit ziet?

Jan-Jan: Ik denk dat er zeker sprake is van een maatschappelijke trend waarbij men zich meer bewust wordt van hetgeen er gebeurt met hun data en de, soms negatieve, gevolgen hiervan. Met de Privacyweken is de maatschappelijke focus vergroot. En eerlijk is eerlijk, bij bedrijven was er de afgelopen jaren niet altijd evenveel aandacht voor privacy en het gebruik van klantgegevens. Maar ik zie wel dat het gesprek nu op een hoger niveau gevoerd wordt: bestuurders realiseren zich, ook uit het oogpunt van de klantvriendelijkheid, dat het een kwestie is die serieus genomen dient te worden.

Nicole: Met de Verordening is privacy volwassen geworden. Veel regels bestonden al, alleen worden de boetes – die in de tientallen miljoenen kunnen lopen – serieuzer genomen. Het idee achter het beboeten van het onjuist omgaan met persoonsgegevens is relatief nieuw. Overigens ligt de drijfveer van de bedrijven waar wij zitten niet in het ontwijken van deze boetes. Men heeft vooral de klanttevredenheid hoog in het vaandel staan. Kijk bijvoorbeeld naar United Airlines die ongeveer een miljard verloor aan aandeelhouderswaarde door het afgelopen pr-debacle – bedrijven realiseren zich doorgaans heel goed dat ze ook hun reputatie moeten beschermen en de klant tevreden moeten houden.

“Met de Privacyweken is de maatschappelijke focus vergroot.”

Kan er, met de toenemende maatschappelijke bewustwording, worden gesteld dat men voldoende kennis heeft over privacy en hoe dit te beschermen valt?

Nicole: Er zit een groot verschil in waar men aangeeft waarde aan te hechten en de uiteindelijke handelingen.

Als het gesprek wordt aangegaan stelt men privacy belangrijk te vinden, maar je ziet dat het handelen ernaar alsnog uitblijft en dat men bijvoorbeeld wel bepaalde functionaliteiten van Facebook gebruikt die niet altijd privacy-vriendelijk zijn. Men levert niet gauw het gebruiksgemak in omwille van het inperken van de wijze waarop de data gebruikt wordt.

Hoe kijken bedrijven naar de wijze waarop data gebruikt wordt?

Jan-Jan: Bij de besluitvorming van bedrijven is er sprake van een bepaalde discrepantie: gaat het om jou of gaat het om een ander? Men is in het algemeen voorzichtiger met de data van de ander die dicht bij ze staat. Als iemand bedenkt klantendata voor een bepaald doel te gebruiken, ziet hij er wat zijn eigen data betreft geen problemen in. In de praktijk blijkt het een goede lakmoesproef te zijn om dan te vragen of hij ook akkoord gaat met het gebruik van data van zijn vrouw en kinderen. Die laatste vraag wordt vaak dan toch negatief beantwoord en men realiseert zich vaak dan pas wat het gebruik van die data met zich

brengt. De wijze waarop data mag worden gebruikt wordt overigens ook ingekaderd door de doelomschrijving die je hebt opgegeven bij het verzamelen van de data. Je moet je altijd houden aan die doelen – het is niet toegestaan om data die specifiek vergaard is voor doel A ook voor doel B te gebruiken.

Nicole: Ook mag je niet voor doel A t/m Z specifieke data verzamelen als je je momenteel alleen nog maar bezighoudt met doel A en B. In beginsel zit er wel iets van ruimte in, maar het is niet toegestaan om de doelomschrijving dermate vaag houden om maar aan zoveel mogelijk verschillende toepassingen te kunnen conformeren. Je moet je immers houden aan het principe van dataminimalisatie. Het blijft redelijk casuïstisch en er is geen hapklaar antwoord op de vraag hoe de doelomschrijving het slimst kan worden geformuleerd.

Jan-Jan: Het valt ook hier wel terug te leiden naar het gebruik van gezond verstand: als je je afvraagt waarom deze regel bestaat, kun je je een goede voorstelling maken van wel en niet door de beugel kan. Als de klant zijn of haar adresgegevens opgeeft met het doel om een bestelling te doen, gaat het te ver om die adresgegevens te gebruiken om nieuwsbrieven en dergelijke te versturen.

Is het uitgangspunt van het te bepalen beleid altijd te herleiden tot de vraag hoe de klant bepaald beleid zou ervaren?

Jan-Jan: Niet noodzakelijkerwijs, maar de klantbeleving en maatschappelijke perceptie spelen wel een grote rol. Ik zat laatst bij een bedrijf dat stelde dat bepaald handelen een tik op de vingers zou kunnen opleveren van de Autoriteit Persoonsgegevens. Het bedrijf meende echter dat er een maatschappelijke verantwoordelijkheid op hem rustte die hen in feite verplichtte om alsnog dat handelen door te zetten.

Nicole: De stelling dat overgang van klantgegevens door fusies en overnames altijd toegestaan is valt wellicht te bediscussieren, maar ook hier is leidend wat de eindgebruiker ervan zou vinden. Als het gaat om een telecomaandbieder die opgaat in een andere telecomaandbieder, zal de klant het hoogstwaarschijnlijk steunen dat de klantgegevens overgaan als dat ervoor zorgt dat de klant een continue telecomverbinding heeft. Overigens zie je wel dat er op juridisch vlak steeds meer aandacht voor dit specifieke punt komt. Bij

contractovername zijn er drie handtekeningen nodig: van de twee oorspronkelijke partijen en van de nieuwe partij. Je ziet dan vaak in de stukken dat men stelt dat er een intentie is dat het contract overgaat, maar dat men zich realiseert dat die derde partij ook moet meewerken. Ik kan het me voorstellen dat dit soort constructies ook hun weg zullen vinden naar situaties waar het gaat om toestemming voor het gebruik van klantdata.

Jan-Jan: De uiteindelijke vraag waar we de bedrijven mee confronteren blijft toch ook wat hun klanten van bepaald handelen zouden vinden. Dat iets toegestaan is, is één. Of je het daarentegen ook wilt doen, is een tweede. Zulke gewetensvragen komen hoe dan ook ter sprake. Het staat in die zin niet als een officieel agendapunt op de kaart, maar je zit dag in, dag uit bij de klant – je houdt het in je achterhoofd en je voert veel gesprekken die ermee samenhangen, dus het is een onvermijdelijk punt.

“De uiteindelijke vraag waar we de bedrijven mee confronteren blijft toch ook wat hun klanten van bepaald handelen zouden vinden. Dat iets toegestaan is, is één. Of je het daarentegen ook wilt doen, is een tweede.”

Zien jullie in het recht een grotere rol voor privacy?

Nicole: Ik denk dat het wel van belang zou zijn om een privacyrechtelijk vak in het bachelorcurriculum te hebben, al was het maar om een “oh ja”-moment te creëren voor als ze het later tegenkomen. Binnen advocatenkantoren wordt privacy vaak onder IE en IT geschoven, maar in de rechtsgebieden waar grote advocatenkantoren zich mee bezig houden komt privacy overal wel terug.

Jan-Jan: Dankzij de Verordening ontstaat er binnen bedrijven in elk geval de nieuwe functie van *privacy officer*, maar we zien wel meer nieuwe functies ontstaan. Vaak zijn die niet noodzakelijk juridisch van aard, maar eerder multidisciplinair. Er is ook aandacht voor riskmanagement en compliance en dergelijke.

Welk advies zouden jullie de rechtenstudent meegeven?

Nicole: Rechten is bij uitstek een studie waar veel mensen kiezen uit een aantal populaire opties. Als je ergens interesse in hebt, durf dan ook dat ene vak te kiezen waar je helemaal niemand kent, maar dat je wel aanspreekt. Kom uit je comfort zone en doe datgene wat je leuk vindt, dat is altijd het beste. Ik vind privacy zelf ook gewoon een heel leuk onderwerp, dus ik ben er dan ook graag mee bezig in de avonduren of mijn weekenden.

Jan-Jan: Uiteindelijk ben ik ook de privacy ingerold terwijl ik er eigenlijk niet voor ben opgeleid. Houd dus altijd een brede blik op hetgeen je doet en blijf vooral heel nieuwsgierig! **N**

In de vierdelige reeks Technology&Law neemt Martijn Berk (Rechtenstudent en Senior Projectmanager Bestuursbureau Universiteit Leiden) een aantal aankomende technologische verandering onder de loep, die het werk van elke jurist drastisch gaan veranderen. Deze maand deel drie: blockchains.

Blockchains zijn populair, althans de artikelen die een revolutie beloven zijn talrijk. Er wordt gretig gestrooid met voorspellingen over de ondergang van banken, het notariaat en andere tussenpersonen. Blockchain zou voor transacties zijn wat internet is voor informatie.

Toen ik een paar jaar geleden voor het eerst over Blockchain las in een artikel over Bitcoins was mijn eerste reactie “wat moet ik hiermee?”. Er was op dat moment sprake van een sterke waardestijging van Bitcoins en zelfs het NOS Journaal besteedde aandacht aan deze virtuele munteenheid. Het deed mij denken aan een hype. Die mening heb ik nog steeds, ik denk niet dat in de komende tien tot twintig jaar de Bitcoin onze reguliere munteenheden gaat vervangen. Toch is mij de afgelopen tijd duidelijk geworden dat de onderliggende technische structuur van Bitcoins (de Blockchain) wél een grote invloed gaat hebben.

In dit artikel zet ik uiteen wat een Blockchain is en wat toepassingsmogelijkheden in de juridische wereld kunnen zijn. Ook behandel ik een toepassing wat gedetailleerder: *smart contracts*.

Kort gezegd kun je een Blockchain inzetten in situaties waarbij partijen elkaar niet volledig vertrouwen. In een wereld zonder Blockchain ga je hiervoor naar een onafhankelijke tussenpersoon, bijvoorbeeld de notaris die de verkoop en levering van een huis begeleidt. De notaris is dus de onafhankelijke derde die zorgt voor een aantal waarborgen. De verkopende partij heeft de garantie dat hij betaald wordt en de koper heeft de garantie dat de levering plaatsvindt. Los van de wettelijke plicht om een notaris in te schakelen, zonder notaris zijn deze garanties minder makkelijk te geven. Tenzij je een systeem gebaseerd op Blockchain gaat gebruiken.

Wat is nu zo'n Blockchain? Om te voorkomen dat dit artikel te technisch wordt zal ik de concepten van een Blockchain nader toelichten aan de hand van een voorbeeld. Stel ik ben componist en ik heb een aantrekkelijke melodie gecomponeerd. Ik verwacht dat deze melodie geschikt is om internationaal te vermarkten,

bijvoorbeeld in commercials en films. Zoals zo vaak met goede melodieën is deze melodie betrekkelijk eenvoudig en dus ook eenvoudig te plagieren. Het is dus belangrijk dat ik ergens registreer dat ik de eerste was die deze melodie gecomponeerd heeft. En hier kan Blockchain helpen.

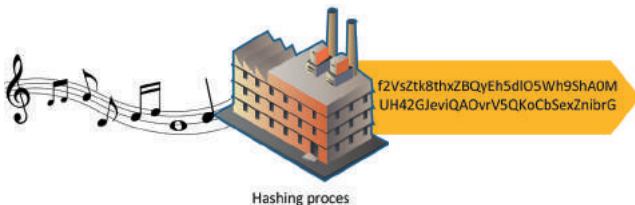
Een Blockchain¹ is vergelijkbaar met een openbaar grootboek waarvan de registraties onveranderbaar zijn. Dit komt omdat dit grootboek gedecentraliseerd is: het staat op verschillende locaties die continue met elkaar gesynchroniseerd worden. Iedere registratie is ‘vastgeklonken’ aan de voorgaande en volgende registratie. Als je dus achteraf een registratie zou willen veranderen – bijvoorbeeld de datum – dan volstaat het niet om de registratie op één locatie te vervalsen, maar je zou dit in alle kopieën moeten doen én je moet de registraties die voor jouw registratie zijn ingevoerd ook aanpassen: als jouw registratie is aangepast sluit de voorafgaande registratie niet meer aan, de *chain* is dan doorbroken.

Een veelgebruikte analogie is die van het papieren boek. Op moment dat je pagina 15 uit het boek scheurt dan valt dat op: je ziet door de paginanummering dat deze pagina mist. Maar als je pagina 15 weghaalt en een gewijzigde pagina met inhoud die jou beter uitkomt terugplaatst is dat met een boek niet zo makkelijk te achterhalen. Bij een Blockchain kan dat wel: iedere registratie wordt omgezet in een zogenaamde *hash*. Kort gezegd is dat een algoritme dat ervoor zorgt dat de invoer (bijvoorbeeld mijn registratie van de compositie) wordt omgezet naar een unieke reeks karakters. Die unieke reeks karakters is niet terug te herleiden naar de oorspronkelijke invoer. En elke keer als ik mijn compositie in dit algoritme stop krijg ik dezelfde uitkomst. Deze *hash* garandeert dus betrouwbaarheid: je kunt op basis van de *hash* niet mijn compositie achterhalen. Ook garandeert het integriteit: je kunt mijn registratie niet antideren of veranderen omdat er dan een andere *hash* ontstaat waardoor de *chain* wederom wordt doorbroken.

Kortom: als ik mijn compositie in een Blockchain registreer kan ik aantonen dat ik die specifieke compositie op dat tijdstip heb gedeponerd².

Een schematische weergave van registraties in een Blockchain. De registraties (met de hash) zijn aan elkaar vastgeklonken.

Een schematische weergave van het hash-proces. Mijn compositie gaat erin en er komt een niet herleidbare reeks karakter uit.

Nu ik de basis van een Blockchain heb besproken wil ik een volgende stap maken die interessant kan zijn voor een bredere groep juristen, namelijk die van de geautomatiseerde contracten: *smart contracts*.

Stel dat mijn compositie een succes is en verschillende partijen wereldwijd geïnteresseerd zijn. In de huidige wereld zou ik te maken hebben met tussenpersonen die namens mij een gebruikslicentie afgeven, het gebruik monitoren en mij betalen iedere keer dat mijn compositie gebruikt wordt.

In theorie kan dit met een smart contract geautomatiseerd kunnen worden – dus zonder tussenkomst van een derde partij. Bijvoorbeeld: iedere keer als mijn compositie afgespeeld wordt (bijvoorbeeld in Spotify) wordt dit als aparte transactie geregistreerd in de Blockchain. Op basis van het actieve *smart contract* wordt dan een direct en automatisch een bepaalde vergoeding aan mij en andere rechthebbenden betaald. Omdat de transacties openbaar zijn (ik kan zien dat er gespeeld is, niet door wie) kan ik zelf controleren of er inderdaad voldoende is uitbetaald. Nu moet ik vertrouwen op de gegevens die Spotify mij aanlevert.

Een voordeel is dat een *smart contract* automatisch uitgevoerd kan worden op basis van andere transacties in een Blockchain; transacties die ook kunnen ontstaan door een activiteit in de fysieke wereld, een pakketje met een RFID chip³ passeert een poortje, een nummer wordt afgespeeld in Spotify of een betaling wordt bijgeschreven op mijn bankrekening. Een ander voordeel van een *smart contract* is de eenduidigheid. Een *smart contract* is een klein computerprogramma en bevat –simpel gezegd– de formule die uitgevoerd moet worden: als X gebeurt dan moet Y gedaan worden. Bij complexe *smart contracts* met meerdere variabelen kun je vooraf simulaties draaien om te zien wat de uitkomsten zijn. Dit voordeel van eenduidigheid is tegelijkertijd ook een

kwetsbaarheid: veel reguliere contracten bevatten – al dan niet bewust – open termen. Denk bijvoorbeeld aan het juridische begrip overmacht. Het is niet haalbaar om alle situaties die onder overmacht vallen te beschrijven, maar op moment dat je een smart contract maakt zul je wel moeten. Een computer kan nu (nog) eenmaal niet overweg met ambiguïteit.

De ontwikkelingen van de Blockchain en Smart Contracts zijn in volle gang. Met name financiële instellingen investeren nu fors in kennis en toepassingen om te zorgen dat zij niet door deze technologische ontwikkelingen buitenspel worden gezet. Ook verschillende advocatenkantoren onderzoeken de toepassing van Blockchains: de rol van *trusted third parties* (notaris!) zal veranderen en de vorm waarin overeenkomsten worden opgesteld zal veranderen. Het is niet nodig om een *script kiddy* te worden, wel moet je de basis weten zodat je met een *script kiddy* kunt praten en je cliënten kunt (blijven) adviseren.

De vijf principes van de Blockchain zijn:

1. Een decentrale database: iedere partij heeft de beschikking over alle registraties in de Blockchain en kan deze dus verifiëren zonder tussenkomst van een derde partij
2. Er is geen centrale partij die de database beheert (peer-to-peer transmissie).
3. Anonimiteit: iedere transactie/registratie is versleuteld zodat de inhoud maar ook de gebruiker die de transactie heeft ingediend niet te achterhalen is
4. Onveranderbaarheid: alle transacties zijn aan elkaar vastgeklonken (chained). Een registratie kan dus niet veranderd worden zonder alle voorafgaande transacties ook aan te passen.
5. Smart contracts: transacties kunnen gekoppeld worden aan algoritmes zodat transacties automatisch uitgevoerd kunnen worden zodra aan een bepaalde voorwaarde wordt voldaan.

1. Er bestaat niet zoiets als “de” Blockchain. Er bestaan verschillende Blockchains, bijvoorbeeld een Blockchain voor auteursrechten of een Blockchain voor onroerend goed in een bepaald land. Een organisatie kan dus haar eigen (interne) Blockchain opzetten.
2. Hetgeen niets zegt over de rechtmatigheid van die registratie, dat is een vraagstuk dat ook de Blockchain niet oplost.
3. Radio Frequency Identification: een kleine chip die continue een signaal uitzendt, denk bijvoorbeeld aan de tags die in kleding worden gebruikt als anti-diefstalmaatregel.

N

With thunderous

Grondslagen van het Recht:

Voor het eerstejaars bachelorvak Grondslagen van het Recht dienden studenten drie schrijfofdrachten te maken. De eerste schrijfofdracht betrof het schrijven van een inleiding over het rechtsfilosofische onderwerp ‘natuurrecht, cultuurrecht en positief recht’; voor de tweede schrijfofdracht moesten studenten een middendeel schrijven over het privaatrechtelijke onderwerp ‘belofte maakt schuld’; voor de derde schrijfofdracht, ten slotte, dienden studenten een inleiding, middendeel en conclusie te schrijven over het staatsrechtelijke onderwerp ‘de democratische rechtsstaat onder druk’. De docenten hadden de taak om uit hun werkgroepen telkens de beste van deze derde schrijfofdracht te selecteren en deze voor te dragen voor de Katadrenuffe Wisselbokaal. Dit resulteerde uiteindelijk in vijftientig schrijfofdrachten waaruit de afdeling Encyclopedie de tien besten heeft gekozen. Deze tien zijn vervolgens overgedragen aan de directeur Onderwijs Peter van Es die hieruit op zijn beurt de drie beste heeft gekozen. Het juridisch betoog van de uiteindelijke winnaar, Joris van de Riet, staat hieronder afgedrukt. Tijdens de opening van het facultaire jaar 2017-2018 zullen de nummers twee (Martijn van Rijen) en drie (Jurian Bos) een eervolle vermelding ontvangen en de winnaar de Katadrenuffe Wisselbokaal en een cadeau.

Inleiding door: Gelyn Molier, Universitair Hoofddocent afdeling Encyclopedie

Inleiding

In een van de meest iconische scènes uit *Star Wars* roept grootkanselier Palpatine zichzelf onder luid applaus van de verzamelde leden van de Senaat uit tot keizer van het Eerste Galactische Keizerrijk, dat in de plaats komt van de Galactische Republiek.¹

Men zou *Star Wars* wellicht nog af kunnen doen als “slechts een film”. Niets is minder waar. Palpatines staatsgreep is gebaseerd op een reeks aan historische voorbeelden, in het bijzonder nazi-Duitsland:² in beide landen was sprake van een democratie die zichzelf op min of meer democratische wijze afschaft³ en wordt vervangen door een dictatuur. In een tijd waarin partijen en politici die openlijk vijandig zijn tegen de democratische rechtsstaat snel terrein winnen⁴ is het daarom des te belangrijker

om deze voorbeelden te bestuderen en te zoeken naar mogelijke oplossingen voor de problemen die aan het falen van de democratische rechtsstaat ten grondslag liggen.

In dit artikel zal het concept van de “democratische zelfmoord” worden bekeken aan de hand van twee vragen: een naar het probleem, en een naar mogelijke oplossingen. De eerste vraag betreft het identificeren en verklaren van de verschillende bedreigingen voor de democratische rechtsstaat; de tweede de middelen die kunnen worden gebruikt om deze bedreigingen het hoofd te bieden. Hierbij zal eerst aandacht worden besteed aan de interne spanningen van een democratische rechtsstaat, en met name het conflict tussen democratie enerzijds en rechtsstatelijkheid anderzijds. Vervolgens zal worden gekeken naar politieke partijen die proberen om de democratische rechtsstaat af te schaffen, en naar mogelijkheden om dit tegen te gaan.

“Om iets zinnigs te kunnen zeggen over de spanningen binnen een democratische rechtsstaat zal men eerst moeten definiëren wat “democratie” is en wat een “rechtsstaat” is.”

Spanningen binnen de democratische rechtsstaat

Om iets zinnigs te kunnen zeggen over de spanningen binnen een democratische rechtsstaat zal men eerst moeten definiëren wat “democratie” is en wat een “rechtsstaat” is.

In de talloze verschillende definities van “democratie” die gegeven kunnen worden⁵ is in ieder geval één gemeenschappelijk element te herkennen: de burgers hebben invloed op de besluitvorming.⁶ De verschillende opvattingen over democratie kan men onderverdelen in een drietal grote stromingen. Enerzijds is er die van de formele democratie, waarin de democratie vooral wordt beschouwd als een besluitvormingsproces.⁷ Tegenover deze formele opvatting staat die van een materiële democratie: hierin is de democratie onlosmakelijk verbonden met een reeks fundamentele waarden en beginselen, met name die van de rechtsstaat.⁸ Tussen deze twee opvattingen in bevindt zich die van democratie als zelfcorrectie: hierin is vooral de mogelijkheid om eerdere beslissingen op democratische wijze te corrigeren van belang.⁹

Een sluitende definitie van “rechtsstaat” is moeilijker te geven.¹⁰ Een aantal aspecten komt echter vaak terug, waaronder het “verschansen” van belangrijke rechtsbeginselen in een grondwet en een vorm van constitutionele toetsing.¹¹

“De mate waarin democratie en rechtsstaat verenigbaar zijn is afhankelijk van de democratieopvatting die men aanhangt.”

De mate waarin democratie en rechtsstaat verenigbaar zijn is afhankelijk van de democratieopvatting die men aanhangt. In een puur formele democratie is voor de legitimiteit van besluitvorming enkel van belang of de beslissing steun heeft van een meerderheid: constitutionele toetsing is in deze opvatting dus vooral een belemmering voor de democratie. Als men daarentegen een materiële democratieopvatting aanhangt vormt de rechtsstatelijkheid een integraal onderdeel van de democratie: “democratie en rechtsstaat zijn niet los verkrijgbaar”, aldus Ernst Hirsch Ballin.¹²

Een materiële democratieopvatting neemt echter niet weg dat (rechterlijke) toetsing van wetten het probleem van een *democratic deficit* met zich meebrengt: het buitenspel zetten van democratisch tot stand gekomen wetgeving door een niet democratisch gelegitimeerde rechter vormt volgens velen een inbreuk op de democratie,¹³ en rechters zullen dan ook terughoudend moeten zijn in het toetsen van wetgeving, juist om hun eigen legitimiteit te behouden.¹⁴

“Rechters zullen terughoudend moeten zijn in het toetsen van wetgeving, juist om hun eigen legitimiteit te behouden.”

Antidemocratische partijen

Naast bovengenoemde spanningen die inherent zijn aan een democratische rechtsstaat zijn er ook factoren die de democratische rechtsorde van buitenaf bedreigen. Een bijzonder voorbeeld hiervan zijn politieke partijen die, door gebruik te maken van democratische principes, proberen de democratische rechtsorde omver te werpen. De rechten en vrijheden die in een democratie onontbeerlijk zijn,¹⁵ zoals de vrijheid van vereniging en van meningsuiting, en ook de mogelijkheid om deel te nemen aan verkiezingen, gelden namelijk ook voor de vijanden van de democratie.¹⁶

De voornaamste mogelijkheid is het verbieden van politieke partijen waarvan het doel of het optreden in strijd is met de beginselen van de democratische rechtsstaat. De mogelijkheid hiervoor wordt in Nederland gegeven door art. 2:20 BW, waarin staat dat een rechtspersoon “waarvan de werkzaamheid in strijd is met de openbare orde” door de rechter verboden verklaard en ontbonden kan worden. “Strijd met de openbare orde” betekent hier dat de activiteiten “inbreuk maken op de algemeen aanvaarde grondvesten van ons rechtsstelsel”.¹⁷

“De rechten en vrijheden die in een democratie onontbeerlijk zijn, gelden namelijk ook voor de vijanden van de democratie.”

Aangezien het verbieden van een rechtspersoon een zwaar middel is, dient de rechter zeer terughoudend te zijn bij het gebruiken ervan.¹⁸ Het is daarom nog slechts één keer voorgekomen dat een Nederlandse politieke partij werd verboden: de Nederlandse Volkspartij/CP’86,¹⁹ die in 1998 door de Rechtbank Amsterdam werd ontbonden en verboden. In deze zaak bekeek de rechtbank de activiteiten van de partij en concludeerde dat “met deze werkzaamheid ... niet anders wordt beoogd dan het oproepen en aanzetten tot, dan wel het bevorderen van discriminatie van allochtonen.”²⁰ Hieruit volgde volgens de rechtbank dat de activiteiten van de partij in strijd waren met de openbare orde en dat de partij dus worden verboden diende te worden verklaard.²¹

Een voorbeeld van een partijverbod onder het EVRM is de zaak *Refah Partisi/Turkije*, waarin een snel groeiende partij die ernaar streefde de sharia in te voeren door het Turkse Constitutioneel Hof was verboden. Het EHRM gaf twee criteria waaraan een partij moet voldoen om wetsvoorstellen te mogen doen: de middelen moeten legitiem en democratisch zijn, en de wijzigingen in kwestie moeten verenigbaar zijn met de fundamentele beginselen van democratie.²² Refah voldeed aan geen van deze twee vereisten: de partij weigerde afstand te nemen van geweld²³ en de wens om de sharia in te voeren is onverenigbaar met de fundamentele beginselen van democratie.²⁴ Het hof overwoog ook dat het onverantwoord zou zijn om te wachten met ingrijpen tot een partij daadwerkelijk is begonnen met het invoeren van haar plannen:²⁵ de staat mag ingrijpen als er sprake is van een “*clear and present danger*”,²⁶ en daar was bij Refah zeker sprake van.²⁷ Het EHRM hanteert dus een dubbel criterium voor het verbieden van een partij: enerzijds moeten een partij en haar ideeën bepaalde inhoudelijke voorwaarden schenden, anderzijds moet van de partij een reële dreiging voor de democratische rechtsorde uitgaan.²⁸

Conclusie

In dit artikel is onderzocht wat de voornaamste bedreigingen zijn voor de democratische rechtsstaat en hoe deze kunnen worden ondervangen. Allereerst werd gekeken naar de spanningen die inherent zijn aan een democratische rechtsstaat in het licht van de verschillende opvattingen over democratie: formeel, materieel en als zelfcorrectie. Er werd ook gekeken naar de verhouding tussen enerzijds de democratische wetgever en anderzijds zekere aspecten van de rechtsstaat, in het bijzonder de constitutionele toetsing, waarbij werd geconcludeerd dat het feit dat het laatstgenoemde proces democratische beslissingen kan blokkeren spanningen binnen de democratische rechtsstaat veroorzaakt. Als oplossing werd gewezen op terughoudendheid van de rechter bij het toetsen van wetgeving aan de constitutie.

“Met deze “tweetrapsraket” kan de democratische rechtsstaat zich verdedigen tegen hen die haar omver willen werpen, zonder haar eigen beginselen te schenden.”

De tweede bedreiging die werd geïdentificeerd bestond uit partijen die beogen de democratische rechtsstaat omver te werpen. Na een korte beschouwing over de mogelijkheden die het Nederlandse recht hiervoor biedt in de vorm van art. 2:20 BW werd gekeken naar twee praktijkvoorbeelden: de zaken *NVP/CP'86* en *Refah*. In de laatste zaak droeg het EHRM enkele belangrijke criteria aan voor het verbieden van een politieke partij: het doel en functioneren van een partij moet in strijd zijn met de beginselen van de democratische rechtsstaat, en er moet een reële dreiging van de partij uitgaan. Met deze “tweetrapsraket” kan de democratische rechtsstaat

zich verdedigen tegen hen die haar omver willen werpen, zonder haar eigen beginselen te schenden. **N**

1. Zie bijvoorbeeld ‘Chancellor Palpatine Galactic Empire Speech (Star Wars Episode 3 Revenge of the Sith)’, *Yulin YouTube* 7 december 2015, youtube.com/watch?v=hS57I6swXcc.
2. A. Romano, ‘Star Wars has always been political. Here’s why the alt-right is claiming otherwise’, *Vox* 31 december 2016, vox.com.
3. B.R. Rijkema, *Weerbare democratie. De grenzen van democratische tolerantie*, Amsterdam: Nieuw Amsterdam Uitgevers 2015, p. 10.
4. D.G. Van Reybrouck, *Tegen verkiezingen*, Amsterdam: De Bezige Bij 2016, p. 10-29; G. Molier, ‘Het verbod van een politieke partij. Een anomalie in de democratie?’, *NJB* 2016/1754, afl. 34, p. 2438-2439; A. Huq & T. Ginsburg, ‘How to lose a constitutional democracy’, *Vox* 23 februari 2017, vox.com.; T. Barkhuysen, ‘Is onze rechtsstaat Trump-proof?’, *NJB* 2017/471, afl. 9, p. 473.
5. R.A. Dahl, *On Democracy*, New Haven, Connecticut: Yale University Press 1998, p. 119-129.
6. Dahl 1998, p. 36.
7. Rijkema 2015, p. 18.
8. Rijkema 2015, p. 19; Molier, *NJB* 2016/1754, p. 2439-2440.
9. Molier, *NJB* 2016/1754, p. 2439.
10. T.H. Bingham, *The Rule of Law*, Londen: Penguin 2011, p. 7-8; vgl. E.M.H. Hirsch Ballin, ‘De rechtsstaat: wachten op een nieuwe dageraad?’, *NJB* 2011/29, afl. 2, p. 71.
11. P.B. Cliteur & A. Ellian, *Legaliteit en Legitimiteit. De grondslagen van het recht*, Leiden: Leiden University Press 2016, p. 60. Andere criteria zijn mogelijk: zie bijvoorbeeld A.F.M. Brenninkmeijer, ‘Stresstest rechtsstaat Nederland’, *NJB* 2015/740, afl. 16, p. 1046 en L. Dragstra e.a., *Beginselen van het Nederlandse staatsrecht*, Deventer: Wolters Kluwer 2015, p. 18.
12. Hirsch Ballin, *NJB* 2011/29, p. 73; vgl. House of Lords (Verenigd Koninkrijk) 9 mei 2001, R (Alconbury Developments Ltd. and Others) v Secretary of State for the Environment, Transport and the Regions, [2001] UKHL 23, r.o. 73.
13. Cliteur & Ellian 2016, p. 94; zie ook Bingham 2011, p. 168.
14. Cliteur & Ellian 2016, p. 94-95; vgl. Barkhuysen, *NJB* 2017/471, p. 473.
15. Dahl 1998, p. 85-86.
16. Rijkema 2015, p. 12-13.
17. *Kamerstukken II* 1984/85, 17476, 5, p. 3.
18. J. Roest & M.L. Lennarts, commentaar op art. 2:20 BW, in: J.H. Nieuwenhuis, C.J.J.M. Stolker & W.L. Valk (red.), *Tekst & Commentaar Burgerlijk Wetboek*, Deventer: Wolters Kluwer 2015 (boek en online); M.J. Kroeze, H. Beckman & M.A. Verbrugh, *Mr. C. Assers Handleiding tot de beoefening van het Nederlands Burgerlijk Recht. 2. Rechtspersonenrecht. Deel I. De rechtspersoon*, Deventer: Kluwer 2015; HR 18 april 2014, ECLI:NL:HR:2014:948, NJ 2014/507, m.nt. E.A. Alkema (Vereniging Martijn), r.o. 3.11.3.
19. Molier, *NJB* 2016/1754, p. 2444.
20. Rb. Amsterdam 18 november 1998, ECLI:NL:RBAMS:1998:AD2961, NJ 1999/377 (OM/Nationale Volkspartij/CP'86), r.o. 4.3.3.
21. Rb. Amsterdam 18 november 1998, r.o. 5, NJ 1999/377.
22. EHRM 13 februari 2003, ECLI:CE:ECHR:2003:0213JUD004134098, NJ 2005/73, m.nt. E.A. Alkema (Refah Partisi/Turkije), r.o. 98.
23. EHRM 13 februari 2003, r.o. 129-131, NJ 2005/73.
24. EHRM 13 februari 2003, r.o. 123-125, NJ 2005/73.
25. EHRM 13 februari 2003, r.o. 102, NJ 2005/73.
26. U.S. Supreme Court 3 maart 1919, *Schenk v. United States*, 249 U.S. 47, 52.
27. EHRM 13 februari 2003, r.o. 108-110, NJ 2005/73.
28. Molier, *NJB* 2016/1754, p. 2443-2444.

Oproep KleijnPrijs

Ter gelegenheid van de 90ste geboortedag van prof. mr. W.M. Kleijn (8 februari 1927- 4 maart 2008) heeft de Stichting ter Bestudering van de juridische aspecten van het Concubinaat (StiBeCo) op 8 februari 2017 de naar hem vernoemde ‘KleijnPrijs’ beschikbaar gesteld. Professor Kleijn was van 1970 tot 1992 als hoogleraar burgerlijk recht en notarieel recht aan de Leidse universiteit verbonden. Hij was mede-initiatiefnemer en voorzitter van de stichting die in 1979 werd opgericht na het verschijnen van de ‘Handleiding voor het Concubinaat’; een boek(je) dat onder zijn inspirerende leiding werd geschreven door de studenten van zijn privatissimum ‘Juridische aspecten van het concubinaat’.

“De prijs bestaat uit een bedrag van 2.000 euro en wordt in beginsel jaarlijks toegekend aan de schrijver van een met het cijfer 8 of hoger gewaardeerde masterscriptie.”

De prijs bestaat uit een bedrag van 2.000 euro en wordt in beginsel jaarlijks toegekend aan de schrijver van een met het cijfer 8 of hoger gewaardeerde masterscriptie op het terrein van het huwelijks- en relatievermogensrecht, erfrecht alsmede dat gedeelte van het goederenrecht dat met genoemde rechtsgebieden nauw samenhangt; het zijn de rechtsgebieden waarop professor Kleijn met name werkzaam was. De scribent moet ten tijde van het schrijven van de scriptie zijn ingeschreven als student aan de Universiteit Leiden.

De scriptie wordt beoordeeld door een jury, die is samengesteld uit leden afkomstig uit wetenschap en praktijk, t.w. mr H.C. Grootveld (oud-(plv.lands) advocaat/raadsheer plv.), prof. mr. Jac. Hijma (hoogleraar burgerlijk recht), prof. mr. W.G. Huijgen (hoogleraar notarieel recht), mevrouw prof. mr. T.J. Mellema-Kranenburg (hoogleraar familievermogensrecht) en mevrouw mr. C.L. de Vries Lentsch-Kostense (oud-plv. procureur-generaal bij de Hoge Raad).

“De scriptie moet door scribent en/of diens scriptiebegeleider voor of uiterlijk op 3 oktober 2017 worden ingediend.”

De prijs zal voor het eerst worden uitgereikt tijdens de facultaire nieuwjaarsreceptie in januari 2018. De scriptie moet door scribent en/of diens scriptiebegeleider voor of uiterlijk op 3 oktober 2017 schriftelijk in tweevoud en digitaal en voorzien van het toegekende cijfer en de naam van de scriptiebegeleider worden ingediend bij: *Curatorium KleijnPrijs, Faculteit der Rechtsgeleerdheid, Afdeling Civiel recht, t.a.v. prof. mr. Jac. Hijma, Steenschuur 25, postcode 2311 ES Leiden of Postbus 9520, 2300 AR Leiden; email: j.hijma@law.leidenuniv.nl*

Nadere inlichtingen over de KleijnPrijs zijn te verkrijgen bij de voorzitter van het curatorium: mr H.C. Grootveld (Waalsdorperweg 110, 2597 JE Den Haag), email: hendrikgrootveld@telfort.nl.

N

Studenten, zeker rechtenstudenten, moeten zich in hun academische loopbaan bekwamen in het schrijven. Het belangrijkste wapen van de jurist is nu eenmaal het woord. Het is dus logisch dat er van Leidse rechtenstudenten wordt verwacht dat ze zich uitstekend kunnen uitdrukken op papier. In de rechtenstudie wordt de student dan ook meerdere malen op de proef gesteld en beoordeeld op zijn kunde met de pen. Essays, papers en scripties, alle passeren ze de revue aan de universiteit, waar van de student wordt verwacht dat deze zich keurig aan de academische regels houdt. Maar van wie leer je nu eigenlijk echt goed te schrijven? Menig schrijver zal antwoorden dat je leert te schrijven door te lezen. Maar wie moet je dan lezen? Er zijn genoeg studenten die geïnteresseerd zijn in fictie en literatuur, onder meer te zien aan de opkomst bij bijvoorbeeld de lezingreeks van Recht en Literatuur. Het studiegebied van recht en literatuur is interessant op zich, maar kan het lezen van fictie ook een gunstige invloed hebben op het academische schrijven en zo ja, welke auteurs lenen zich hiervoor en wie kun je beter links laten liggen? Is het verstandig om je schrijfwijze te baseren op bijvoorbeeld James Joyce, of kun je beter Hemingway en Camus als uitgangspunt nemen?

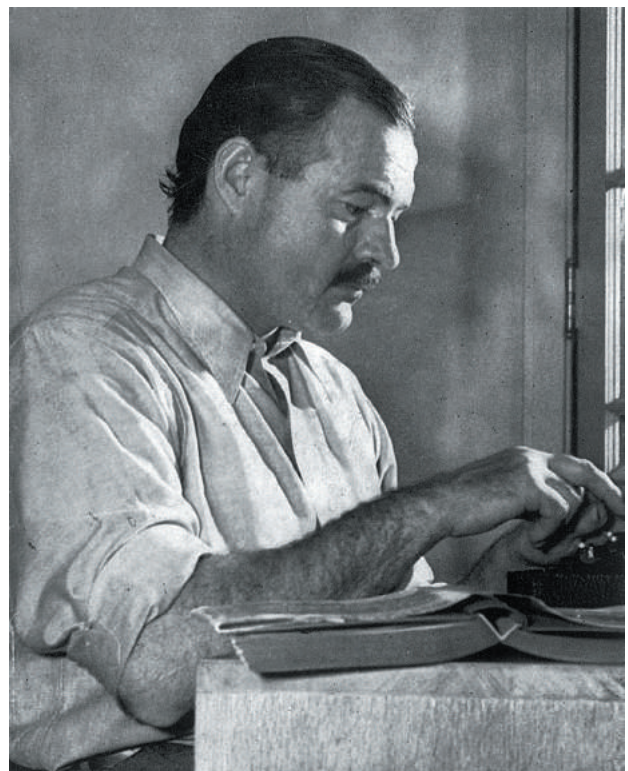
“In de rechtenstudie wordt de student meerdere malen op de proef gesteld en beoordeeld op zijn kunde met de pen.”

Fictie en academie, het zijn twee aparte werelden, die over het algemeen meer verschillen dan overeenkomsten kennen. Waar het in literatuur gaat om mooie verhalen, vernuftige vertelstructuren en diepe emoties van personages, eist de academie dat men kraakhelder en zakelijk formuleert over zaken die vaststaan. Dat ligt niet bepaald in elkaars verlengde. Toch zijn er wel degelijk auteurs van fictie die van goede invloed kunnen zijn op bepaalde aspecten van het academische schrijven. Denk bijvoorbeeld aan Nobelprijswinnaars Albert Camus en Ernest Hemingway, die beiden hun literaire loopbaan begonnen als journalist.

Algerijn Albert Camus schreef tijdens de Tweede Wereldoorlog voor een Franse verzetskrant. In 1942 werd zijn eerste roman, *De Vreemdeling*, gepubliceerd. Camus introduceert Meursault, de protagonist, als een kille observant. Als een wetenschapper die door een microscoop naar de wereld kijkt. Meursault toont weinig tekenen van betrokkenheid en is wars van frivoliteit

en charlatanerie. De klinische manier van schrijven die Camus eigen is treft de lezer keer op keer. Hij heeft weinig woorden nodig en vertelt op rationele toon. Gebeurtenissen worden objectief en in helder taalgebruik aan de lezer gepresenteerd, precies zoals de universiteit het graag zou zien. Het eenvoudige, doeltreffende taalgebruik van Camus kan een nuttige inspiratiebron zijn voor eenieder die wil schrijven, ook als het gaat om academische stukken. Daarnaast is *De Vreemdeling* simpelweg een prachtige roman, die zeker voor de rechtenstudent niet in de boekenkast mag ontbreken. In het tweede deel van het boek wordt uitvoerig de terechtstelling van de hoofdpersoon beschreven, waar Meursault het gevoel krijgt bij verstek te worden veroordeeld, omdat hem nauwelijks iets wordt gevraagd.

Een andere schrijver die niet hield van moeilijke zinsconstructies en decoratief taalgebruik, was Ernest Hemingway. ‘Be brief’, luidde zijn credo. Hou het kort, simpel en overzichtelijk. De avontuurlijke schrijver begon evenals Camus zijn loopbaan bij een krant, waar hij kort en helder leerde formuleren. Later werd hij bekend met zijn prachtige verhalen over oorlog, vissen, jagen en het Parijs van de jaren twintig. Net als Camus schreef

Ernest Hemingway

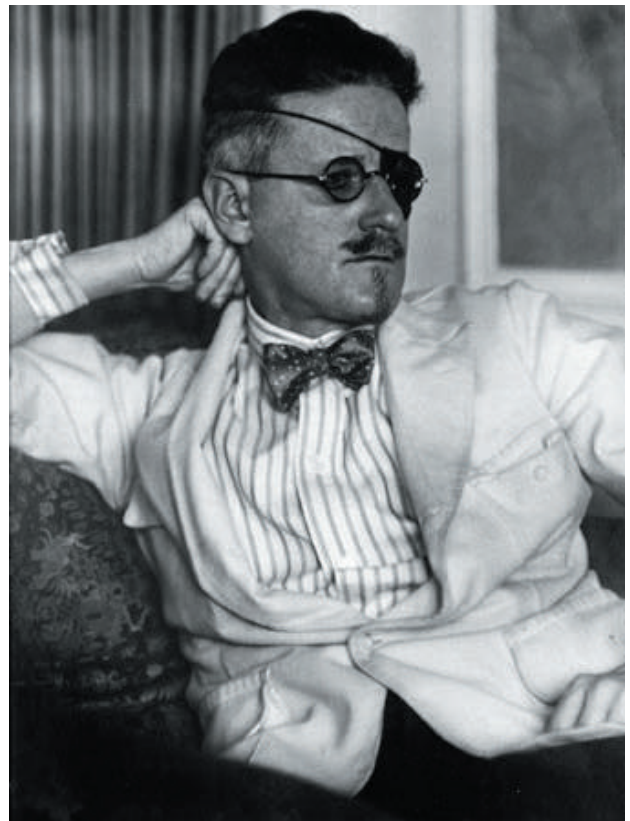
Hemingway klinisch en ascetisch. Hij introduceerde een compleet eigen stijl waarin hij korte zinnen afwisselde met lange, nevenschikkende zinnen. Dat laatste is een wat minder geschikte vorm voor academische stukken, maar desondanks valt er van zijn schrijfstijl veel te leren. Doordat ‘Papa Hemingway’ weinig moeilijke woorden gebruikte, waren zijn verhalen makkelijk te lezen en spraken ze bij een breed publiek tot de verbeelding. Wanneer hij echter wel gecompliceerdere woorden gebruikte, vielen deze veel meer op, dankzij de sobere achtergrond. Hierdoor is in Hemingways werk de rode draad en de daadwerkelijke betekenis van zijn woorden goed te extraheren. Daarnaast is het weglaten van onnodige adjectieven en bijwoorden een goede methode om een tekst bondiger te maken, waardoor eveneens het woordenaantal handig daalt.

“Waar het in literatuur gaat om mooie verhalen, vernuftige vertelstructuren en diepe emoties van personages, eist de academie dat men kraakhelder en zakelijk formuleert over zaken die vaststaan.”

Naast Camus en Hemingway zijn er natuurlijk ook schrijvers die de schrijvende student beter even links kan laten liggen. Er zijn nogal wat auteurs die hun boeken vullen met de meest ingewikkelde zinnen en complexe vertelstructuren. Zeker de moeite waard om te lezen, maar niet altijd even verstandig tijdens het schrijven van bijvoorbeeld een scriptie. Het kan nogal verwarrend zijn om een wetenschappelijke scriptie te schrijven, en bijvoorbeeld James Joyce te lezen. Waar Joyce in zijn verhalenbundel *Dubliners* nog redelijk zakelijk schrijft, zonder al te veel opsmuk, is dat bij zijn meesterwerk *Ulysses* wel anders. Lange zinnen zonder interpunctie, fonetisch geschreven woorden, zinnen die abrupt eindigen, verhaallijnen die niks met elkaar van doen hebben en zo nu en dan een wirwar van letters waar geen woord uit te destilleren valt. Lees bijvoorbeeld deze zin uit *Ulysses*, waar Joyce het over de lente heeft: ‘THE NYMPH: (With wide fingers) O, infamy! BLOOM: I was precocious. Youth. The fauna. I sacrificed tot he god of the forest. The flowers that bloom in the spring. It was pairing time. Capillary attraction is a natural phenomenon.’ Wanneer Hemingway het heeft over de lente, in *A Moveable Feast*, gaat dat als volgt: ‘When spring came, even the false spring, there were no problems except where to be happiest. The only thing that could spoil a day was people

and if you could keep from making engagements, each day had no limits. People were always the limiters of happiness except for the very few that were as good as spring itself’. Het behoeft geen uitleg welke geschikter is ter inspiratie van een academisch stuk. Overigens raakten Joyce en Hemingway in de jaren twintig bevriend in Parijs, toen Joyce net klaar was met *Ulysses*. In *A Moveable Feast* noemt Hemingway Joyce dan ook een groot schrijver.

Hoe groot de verschillen tussen fictie en de academie soms zijn, er zijn zeker overeenkomsten te vinden en soms kunnen literaire schrijvers een goede inspiratiebron zijn om zelf te gaan schrijven. Wees echter op je hoede, want zeker niet elk boek is geschikt om als leidraad te nemen voor een heldere schrijfstijl. Vermijd schrijvers die hun expertise hebben gemaakt van stilistische vindingrijkheid, en lees schrijvers die op doeltreffende wijze een helder verhaal vertellen. Dat is namelijk de beste manier om de inhoud aan de lezer over te brengen. Of, zoals Hemingway eens in een brief aan vriend en collega F. Scott Fitzgerald schreef: ‘write the best story that you can and write it as straight as you can’. **N**

James Joyce

De stad Khan Sheikoun is begin april door een chemische aanval getroffen. Als gevolg hiervan zijn er tientallen mensen om het leven gekomen. Dit doet ons denken aan de aanval die in 2013 plaatsvond. In beide gevallen wordt het heersende regime aangewezen als de ‘schuldige’. Ten aanzien van de aanval van 2013 is er nooit bewijs gevonden dat uitsluit dat de rebellerende dan wel de terroristische groeperingen achter de aanval zitten.¹ De recente aanval wordt ontkend door het heersende regime. Uiteraard is de politiek hieromtrent verdeeld; aan de ene kant heerst de opvatting dat de regering verantwoordelijk is voor de aanval - dit wordt met name door Israël, Saudi-Arabië en de VS gesteund - maar aan de andere kant wordt beweerd dat de rebellen en de terroristen verantwoordelijk zijn voor de aanval. De laatste opvatting wordt gesteund door o.a. Rusland en Iran. De VS hebben in de nacht van 6 april ‘gereageerd’ door raketten af te vuren op de Syrische luchtmachtbasis in de buurt van Homs. De vraag die thans rijst is of ‘raketten afvuren’ door de VS een legitieme handeling is geweest.

“Ten aanzien van de aanval van 2013 is er nooit bewijs gevonden dat uitsluit dat de rebellerende dan wel de terroristische groeperingen achter de aanval zitten.”

Systeem van collectieve veiligheid

Voor de VS was de chemische aanval – waar geen consensus over ‘de verantwoordelijke’ bestaat- de grens. Trump moest en zal reageren. Velen beweren dat

interventie dé oplossing is. Echter, (militaire) interventie is een gecompliceerde kwestie en het internationaal recht stelt derhalve strenge eisen. Om de actie van de VS op legitimiteit te beoordelen, is begrip van het systeem van collectieve veiligheid noodzakelijk. Dit systeem kan een beslissing om in een land te interveniëren legitimeren.

Het systeem van collectieve veiligheid is onder te verdelen in twee categorieën. De eerste categorie is het geweldsverbod (artikel 2 lid 4 VN-Handvest) en de tweede categorie is vreedzame geschillenbeslechting (artikel 2 lid 3 VN-Handvest). Syrië aanvallen kan daarom niet zonder meer, omdat in beginsel het geweldsverbod geldt dat dwingend van aard is. Op het geweldsverbod bestaan echter twee uitzonderingen: gebruik van geweld door of namens de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties (artikel 39 VN-Handvest) en indien sprake is van zelfverdediging (artikel 51 VN-Handvest).

Wat van belang is om te realiseren is dat het conflict in Syrië een intern conflict is. Hier kom ik later op terug. Anders dan bij grensoverschrijdende gevallen, is ingrijpen in een intern conflict niet onproblematisch. Wanneer het ingrijpen tot omverwerping van de regering (vergelijk Libië in 2011) en de daarbij behorende staatsstructuur leidt, zal het (juridisch gezien) niet makkelijk zijn om het land te verlaten.² Biedt het internationaal recht dan helemaal geen basis waarop interveniëren mogelijk is?

Gracie Sehdou

“Het is van belang om te realiseren is dat het conflict in Syrië een intern conflict is.”

Humanitaire interventie

Gewapend ingrijpen is toelaatbaar, indien een staat zich binnen zijn grenzen schuldig heeft gemaakt aan mensenrechtenschendingen en de Veiligheidsraad niet optreedt. In 1999 voerden de leden van de NAVO militaire acties uit op het grondgebied van Joegoslavië zonder machtiging van de Veiligheidsraad.³ Naar aanleiding hiervan ontstond het debat over de rechtmatigheid van de humanitaire interventie. Het ging om de afweging tussen een gewelddadige inbreuk op de territoriale soevereiniteit van de staat enerzijds en het laten voortduren van grove mensenrechtenschendingen anderzijds. Voorstanders van humanitaire interventie beweren dat soevereiniteit voorwaardelijk is; een staat die fundamentele mensenrechten schendt op een grote schaal kan geen beroep doen op het geweldsverbod en het non-interventiebeginsel. Het beginsel van ‘responsibility to protect’ speelt hierbij een belangrijke rol. Een staat is namelijk gehouden om zijn eigen bevolking te beschermen tegen mensenrechtenschendingen. Anderen trachten een juridische grondslag voor humanitaire interventie te funderen op basis van een moraal filosofische theorie. Om de vraag naar de legaliteit van humanitaire interventie te beantwoorden is onderzoek naar de morele grondslagen van het internationaal recht essentieel. Juridische beginselen die mensenrechten en militaire krachten behandelen zijn niet enkel technisch van aard en moraal-neutraal; ze hebben juist betrekking op onze basis morele principes, overtuigingen en instituties. Hoe wij hierover denken is sterk verbonden met, en afhankelijk van, onze notie over de voorwaarden van moreel-legitieme staten en regeringen.⁴ Over de morele grondslagen die betrekking hebben op humanitaire interventie kan verschillend worden gedacht. Dit maakt humanitaire interventie nog gecompliceerder.

Het humanitaire recht behelst twee belangrijke componenten: mensenrechten en het beginsel van soevereiniteit.⁵ Sinds de Vrede van Westfalen in 1648 geldt het principe dat staten zich niet met elkaar bemoeien in internationale betrekkingen. Inmengen door de VS in Syrië is daarom nog steeds gebonden aan regels van internationaal recht. Hierbij dient onderscheid te worden gemaakt in het *ius ad bellum* (recht tot oorlog) en het *ius in bello* (recht tijdens oorlog). Dit recht is van toepassing bij een gewapend conflict. In de uitspraak van het Joegoslavië-tribunaal inzake *Tadić*⁶

is bepaald wat men onder een gewapend conflict dient te begrijpen. Er is sprake van een gewapend conflict wanneer gebruik wordt gemaakt van gewapend geweld tussen regeringsinstanties en georganiseerde gewapende groepen of tussen dergelijke groepen onderling in een staat.⁷ Zoals hierboven reeds vermeld, in Syrië is er sprake van een intern gewapend conflict. Er zijn namelijk verschillende groeperingen actief waaronder ISIS, Jabhet al Nusra, Het Syrisch Vrije Leger en de legitieme macht namelijk de huidige regering.

“Het humanitaire recht behelst twee belangrijke componenten: mensenrechten en het beginsel van soevereiniteit.”

Ius ad bellum houdt onder andere in dat niet elke staat humanitaire interventie mag plegen. De staat die intervieneert moet zelf mensenrechten beschermen en respecteren en zelf dus geen mensenrechtenschendingen plegen. *Ius in bello* stelt dat tijdens een gewapende strijd het interveniërende land zich moet houden aan de proportionaliteitseis en aan het doel. Het doel van humanitaire interventie moet het stoppen van mensenrechtenschendingen zijn en dus niet een ‘regime change’. De VS faalt op het laatste punt, omdat zij beweren dat de huidige regering omver geworpen dien te worden. Daarbij is er nog steeds geen bewijs dat aantoonde wie verantwoordelijk is voor de chemische aanval. Dit was ook het geval ten aanzien van de aanval in 2013. Humanitaire interventie is dus twijfelachtig. De internationale rechtsorde erkent namelijk (nog) geen recht op humanitaire interventie. Veel staten hebben afwijzend gereageerd na de interventie in bijvoorbeeld Kosovo, hetgeen een indicatie is voor onvoldoende draagvlak op mondiaal niveau. Het belangrijkste bezwaar tegen humanitaire interventie is dan ook misbruik.

Slotwoord

Afhankelijk van de betekenis die aan soevereiniteit wordt gegeven en afhankelijk van wie verantwoordelijk wordt gehouden voor de chemische aanval, kan de rakettenaanval van de VS op de Syrische luchtmachtbasis als (on)legitiem worden bestempeld. In het kader van de Vrede van Westfalen 1648 en de mislukte pogingen tot ingrijpen en de vrede te herstellen in Joegoslavië, dient niet lichtzinnig omgegaan te worden met ingrijpen buiten het systeem van collectieve veiligheid. Dat heeft te maken met verschillende redenen. De eerste punt is dat indien

interventie eenmaal toegelaten wordt, dan zullen meerdere staten deze weg willen bewandelen. En dat heeft met de tweede punt te maken: eigen belang. Er schuilt vrijwel altijd een stukje eigen belang wanneer staten humanitaire interventie propageren. Gedacht kan worden aan de inval van de VS in Irak in 2003. Destijds werd beweerd dat Irak over massavernietigingswapens beschikte, maar achteraf bleek dat niet het geval te zijn. Ingrijpen buiten het systeem van collectieve veiligheid is daarom zeer omstreden in de internationale gemeenschap. Zoals uit het bovenstaande blijkt valt de actie van de VS niet onder het systeem van collectieve veiligheid te scharen. Er is namelijk geen sprake van een van de uitzonderingen op het geweldsverbod van artikel 2 lid 4 VN-Handvest en er is geen sprake van vreedzame geschillenbeslechting. Interventie op basis van een andere grond is dan ook onrechtmatig. Voor wat betreft humanitaire interventie geldt voornamelijk dat hierover onvoldoende mondiaal draagvlak is. De internationale rechtsorde is nog altijd onzeker over de rechtmatigheid van humanitaire interventie. De actie van de VS heeft geen (recht)basis die haar kan rechtvaardigen en is derhalve niet legitiem. **N**

1. Zie hiervoor het 9e rapport van de VN-Mensenrechtenraad d.d. 5 februari 2015; <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/IIICISyria/Pages/IndependentInternationalCommission.aspx>.
2. A.Nollkaemper, Kern van het international publiekrecht, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2014, p. 336-341.
3. A.Nollkaemper, Kern van het international publiekrecht, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2014, p.356-357.
4. G. Molier & T. Slootweg, Soevereiniteit en recht. Rechtsfilosofische beschouwingen, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2009, p. 147-150.
5. N.J. Schrijver, Internationaal publiekrecht als wereldrecht, Den Haag: Boom juridische uitgevers 2011, p.101.
6. ICTY, Prosecutor v. Tadic, Case No. IT-941, Decision on the Defense Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, Appeals Chamber, 2 October 1995.
7. N.J. Schrijver, Internationaal publiekrecht als wereldrecht, Den Haag: Boom juridische uitgevers 2011, p.102.

Dirkzwager zoekt talent!

Dirkzwager is een topper waar ambitieuze, gemotiveerde advocaten en notarissen juridische dienstverlening op hoog niveau leveren. Dat doen wij in een mooie omgeving en in een prettig werkklimaat. Dirkzwager is innovatief, gedreven en toekomstgericht.

Dirkzwager zoekt regelmatig medewerkers die bij dit profiel passen. Ben jij ambitieus? Heb je het zelfvertrouwen en ga je hard aan de slag om de kansen die wij bieden op te pakken? Wil je het beste uit jezelf halen en werken bij het grootste kantoor buiten de Randstad? Dan zijn de actuele vacatures wellicht interessant voor jou.

Dirkzwager zoekt talent en heeft jou veel te bieden. Jij ons ook?
Bekijk dan snel voor meer informatie de actuele vacatures op
www.werkenbijdirkzwager.nl

Maak kennis met **Dirkzwager**
advocaten & notarissen

De 'lokpuber' als opsporingsinstrument

balanceren tussen effectieve opsporing en

In 2010 heeft de Nederlandse wetgever met de strafbaarstelling van 'grooming' (artikel 248e Sr) uitvoering gegeven aan artikel 23 van het Verdrag van de Raad van Europa inzake de bescherming van kinderen tegen seksuele uitbuiting en seksueel misbruik (het *Verdrag van Lanzarote*).¹

Grooming is – kort gezegd – de digitale equivalent van kinderlokken, waarbij door middel van online communicatie het vertrouwen van een jongere onder de zestien jaar wordt gewonnen, met het uiteindelijke doel ontuchtige handelingen met deze jongere te plegen of kinderpornografie te vervaardigen.² Hoewel met de strafbaarstelling van grooming dus beoogd is kinderen tegen seksueel misbruik te beschermen, is het aan de nodige kritiek en discussie onderhevig geweest.³ Het, momenteel bij de Eerste Kamer aanhangige, wetsvoorstel *Computercriminaliteit III* heeft de discussie over grooming weer doen oplaaien. Het wetsvoorstel beoogt artikel 248e Sr zodanig te wijzigen dat ook het 'groomen' van iemand die *zich voordoet* als een persoon onder de zestien jaar tot een bewezenverklaring kan leiden. Hiermee wordt de inzet van zogenaamde 'lokpubers' – opsporingsambtenaren die zich voordoen als zestienminder om zo potentiële groomers te 'lokken' – mogelijk.⁴ Het wetsvoorstel levert tal van juridische vraagstukken op, die samen lijken te komen in de vraag of de kwetsbaarheid van het kind een dergelijke oprekking van het strafrecht kan rechtvaardigen.

“Het wetsvoorstel *Computercriminaliteit III* heeft de discussie over grooming weer doen oplaaien.”

In deze bijdrage⁵ wordt gereflecteerd op de strafvorderlijke aspecten van de lokpuber. Daarbij staat de vraag centraal in hoeverre de inzet van lokpubers als opsporingsinstrument van grooming in lijn is met het Verdrag van Lanzarote, en met welke strafvorderlijke aspecten rekening dient te worden gehouden.

Betoogd zal worden dat de voorgestelde wetswijziging een bijdrage kan leveren aan de verwezenlijking van het Verdrag van Lanzarote, maar dat tegelijkertijd terughoudendheid geboden is en opgepast moet worden voor burgeropsporing van grooming.

Grooming

Artikel 248e Sr luidt: *“Hij die door middel van een geautomatiseerd werk of met gebruikmaking van een communicatiedienst een persoon van wie hij weet of redelijkerwijs moet vermoeden*

dat deze de leeftijd van zestien jaren nog niet heeft bereikt, een ontmoeting voorstelt met het oogmerk ontuchtige handelingen met die persoon te plegen of een afbeelding van een seksuele gedraging waarbij die persoon is betrokken, te vervaardigen wordt, indien hij enige handeling onderneemt gericht op het verwezenlijken van die ontmoeting, gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste twee jaren of geldboete van de vierde categorie.” Veelal zal aan dit voorstel tot ontmoeting een langdurig proces voorafgaan waarbij de dader, door middel van online gesprekken, het vertrouwen van de jeugdige weet te winnen. De dader maakt de jeugdige aldus, op digitale wijze, 'vatbaar voor seksueel misbruik in de fysieke wereld'.⁶ Grooming levert dan ook zeer ernstige gevaren op. Daarnaast brengt het online aspect van grooming extra risico's met zich mee. Zo kan het chat- en webcamcontact afpersing ('sextortion') en verspreiding van kinderpornografie tot gevolg hebben.⁷ Het behoeft dan ook geen betoog dat kinderen beschermd dienen te worden tegen grooming en de daaraan verbonden gevaren.

Bij opsporing van grooming lijkt men echter op een aantal belemmeringen te stuiten. Uit WODC-onderzoek blijkt dat meerdere officieren van justitie problemen ondervinden bij de opsporing van grooming. Omdat, alvorens van het delict grooming gesproken kan worden, een specifiek moment moet worden afgewacht, hebben opsporingsdiensten zeer beperkt de tijd om in te grijpen. De melding komt dan ook vaak te laat.⁸ Daarnaast dient te worden opgemerkt dat, onder de huidige redactie van artikel 248e Sr, het voorstel tot ontmoeting gericht dient te zijn aan een persoon onder de zestien jaar. Uit de rechtspraak volgt dat wanneer de verdachte contact heeft gehad met een opsporingsambtenaar dit bestanddeel niet bewezen kan worden en veroordeling wegens grooming onmogelijk is.⁹ Daarmee is de inzet van de lokpuber bij grooming onder het huidige recht dus niet mogelijk. Staatssecretaris Dijkhoff stelt in de Memorie van Toelichting bij het wetsvoorstel *Computercriminaliteit III* dat deze blokkering problemen oplevert voor de opsporing van grooming en dat, derhalve, afbreuk wordt gedaan aan de bescherming van kinderen.¹⁰ Het College van Procureurs-Generaal en meerdere officieren van justitie bevestigen dit en geven aan dat het niet kunnen inzetten van de lokpuber een extra belemmering oplevert voor de opsporing van grooming.¹¹

Met het wetsvoorstel *Computercriminaliteit III* kan aan deze (bewijs)problemen tegemoet worden gekomen. Wanneer het wetsvoorstel wordt aangenomen, zal een

van grooming:

fundamentele strafvorderlijke waarborgen

Liz van Ringelestijn

voorstel tot ontmoeting aan iemand die *zich voordoet* als een jeugdige onder de zestien immers wel binnen de delictomschrijving vallen. Daarnaast hoeft het oogmerk ontuchtige handelingen te verrichten of kinderpornografie te vervaardigen niet langer meer op dezelfde persoon te zien, maar louter op *een (willekeurige) persoon jonger dan zestien jaar*.¹²

Zoals gezegd, wordt met deze wetwijziging de inzet van de lokpuber als opsporingsinstrument van grooming mogelijk. Gelet op het bovenstaande lijkt de lokpuber een zeer positief en behulpzaam instrument, waarmee bepaalde problemen in de opsporing van grooming worden weggenomen en daadwerkelijk leed bij kinderen kan worden voorkomen of beperkt.

Een internationale verplichting?

Het is dan ook interessant om te bekijken in hoeverre het fundament van artikel 248e Sr – het Verdrag van Lanzarote – de inzet van lokpubers vergt, en of het handvatten biedt bij de vormgeving van dit opsporingsinstrument.

Artikel 30 lid 1 van het Verdrag verplicht de verdragspartijen ertoe onderzoek en strafvorderlijke procedures uit te voeren ‘in belang van het kind en met inachtneming van zijn rechten’. Het vijfde lid van het artikel vergt het treffen van maatregelen ‘om een doeltreffend onderzoek en doeltreffende vervolging te waarborgen van de overeenkomstig dit Verdrag strafbaar gestelde feiten waarbij, wanneer van toepassing, dient te worden voorzien in de mogelijkheid van geheime operaties’.¹³

Gesteld kan worden dat grooming, zijnde een voorbereidingsdelict, om een proactieve opsporing en vroegtijdige inzet van dwangmiddelen vraagt.¹⁴ Ölçer geeft aan dat de lokmethode daarbij het meest effectief lijkt te zijn. Zij betoogt dat indien het wegvallen van deze methode ertoe zou leiden dat effectieve opsporing van grooming verhinderd wordt, het risico op schending van een internationale verplichting bestaat. Daarbij wijst zij onder meer op artikel 30 van het Verdrag van Lanzarote.¹⁵ Nu blijkt dat officieren van justitie veel problemen ondervinden met de opsporing van grooming en het niet kunnen inzetten van de lokpuber daarbij als een gemis ervaren, zou men kunnen stellen dat de inzet van de lokpuber van groot belang is in het licht van het Verdrag van Lanzarote.

Echter dient te worden opgemerkt dat de verdragspartijen uiteraard niet worden verplicht tot opsporingsonderzoek dat weliswaar zeer effectief is, maar waarmee in strijd wordt gehandeld met het EVRM en nationaalrechtelijke

rechtsbeginselen. Een en ander wordt ook expliciet in het Verdrag benoemd.¹⁶ Zo is in artikel 30 lid 4 bepaald dat de toepasselijke maatregelen van dat hoofdstuk niet in strijd mogen komen ‘met de rechten van de verdediging en de vereisten van een eerlijk en onpartijdig proces, in overeenstemming met artikel 6 van het EVRM’. In het vijfde lid wordt benadrukt dat de te treffen maatregelen in overeenstemming dienen te zijn met de ‘fundamentele beginselen’ van het nationale recht van de verdragspartij.

“Uit de jurisprudentie van de Hoge Raad blijkt dat een lokmiddel slechts toegestaan is als er geen uitlokkende werking van uitgaat.”

Strafvorderlijke aandachtspunten

Gelet op het bovenstaande dient dus te worden nagegaan hoe het opsporingsinstrument zich verhoudt tot artikel 6 EVRM en de fundamentele nationale rechtsbeginselen.¹⁷ In dat opzicht dient allereerst te worden gewezen op het *Tallon-criterium*. Dit door de Hoge Raad geformuleerde criterium houdt in dat de betrokkene in de opsporing niet mag worden gebracht ‘tot andere handelingen dan die waarop zijn opzet reeds was gericht’.¹⁸ Uit de jurisprudentie van de Hoge Raad blijkt dan ook dat een lokmiddel slechts toegestaan is als er geen uitlokkende werking van uitgaat.¹⁹ De ‘lokpuber’ zal derhalve terughoudend en passief te werk moeten gaan om niet in strijd met dit criterium te handelen.²⁰ Een dergelijke passieve opstelling is ook van belang in het licht van artikel 6 EVRM en het instigatieverbod. Wanneer de betrokkene op instigatie van opsporingsdiensten tot een strafbaar feit pleegt, is het recht op een eerlijk proces aangetast.²¹ Uit de rechtspraak van het EHRM volgt dan ook dat daadwerkelijke uitlokking niet is toegestaan. Slechts wanneer voldaan is aan enkele zware inhoudelijke en procedurele criteria en sprake is van een ‘essentieel passief’ optreden, zijn undercoveroperaties verenigbaar met artikel 6 EVRM.²² Smeets en Ölçer stellen dat de aard van grooming dit erg lastig maakt, nu een expliciete en langdurige betrokkenheid van de lokpuber nodig zal zijn voor een bewezenverklaring.²³ Verder geven zij aan dat de lokpuber niet preventief kan worden ingezet en dat er een redelijke verdenking van een strafbaar feit vereist is. Hierdoor blijft daadwerkelijke proactieve opsporing onmogelijk.²⁴

Wil de inzet van de lokpuber in lijn zijn met (artikel 30 van) het Verdrag van Lanzarote, dan dient het conform artikel 6 EVRM en het *Tallon*-criterium te worden vormgegeven. Het openbaar ministerie zal dan ook een balans moeten

vinden tussen effectieve opsporing waarmee recht wordt gedaan aan de verplichtingen uit het Verdrag enerzijds en verschillende fundamentele waarborgen anderzijds.

Burgeropsporing

Een ander aspect waarmee rekening dient te worden gehouden is dat onder de voorgestelde delictsomschrijving niet alleen opsporingsambtenaren, maar ook burgers als lokpuber kunnen optreden.²⁵ Aldus bestaat er een risico op burgeropsporing van grooming. De staatssecretaris onderkent dit risico, maar stelt zich op het standpunt dat het belang van bescherming van het kind in dit geval het zwaarst dient te wegen en dat het OM een ‘prudent vervolgingsbeleid’ zal voeren.²⁶ Het is de vraag of daarmee voldoende voorkomen kan worden dat burgers zich, al dan niet op onacceptabele en wellicht zelfs onrechtmatige wijze²⁷, ongevraagd met de opsporing van grooming zullen bemoeien. Het verdient aanbeveling dat het OM nadrukkelijk stilstaat bij dit risico en overgaat tot een uitgebreide en zorgvuldige regeling hieromtrent.²⁸

“Een aspect waarmee rekening dient te worden gehouden is dat onder de voorgestelde delictsomschrijving ook burgers als lokpuber kunnen optreden.”

Conclusie

Voorop staat dat het, zowel op morele als op juridische gronden, van groot belang is dat grooming wordt opgespoord en wordt tegengaan. Het zou dan ook positief zijn als de lokpuber een effectieve(re) opsporing van grooming zou kunnen bewerkstelligen. In dat opzicht is ook gewezen op de verplichting die voortvloeit uit artikel 30 van het Verdrag van Lanzarote. Tegelijkertijd is het echter van belang de grenzen van dit opsporingsinstrument zorgvuldig vast te stellen en, mede gelet op de verplichtingen uit het Verdrag, artikel 6 EVRM en het Tallon-criterium te waarborgen. Door verscheidende auteurs is betoogd dat opsporingsambtenaren zich derhalve passief dienen op te stellen, terwijl dit zich lastig laat rijmen met de aard van grooming. Tevens is voor de inzet van de lokpuber een redelijke verdenking vereist en dient een preventieve inzet van het opsporingsmiddel te worden uitgesloten. Deze beperkingen maken dat de daadwerkelijke bijdrage van de lokpuber aan de opsporing van grooming wellicht beperkt zal blijven. Wanneer zou blijken dat de lokpuber geen effectieve(re) opsporing van grooming weet te bewerkstelligen, is het de vraag of het opsporingsinstrument zijn rechtvaardiging kan blijven vinden in de bescherming van het kind. Voor nu is het, veronderstellende dat het wetsvoorstel ook door de Eerste Kamer wordt aangenomen, in ieder geval van belang dat er een balans wordt gezocht tussen effectieve opsporing en fundamentele strafvorderlijke waarborgen.

N

1. Kamerstukken II, 2008/09, 31 810, nr. 3, p. 6.
2. Zie ‘Grooming is moderne vorm van kinderlokken’ www.rechtspraak.nl;

‘Grooming (kinderlokken via internet), www.rechtspraak.nl.

3. Zie onder meer S. van der Hof, ‘Online grooming – een geval van technopaniek?’, *Strafblad* 2014, afl. 1, p. 19-25 (hierna: Van der Hof 2014); R.S.B. Kool, ‘Better safe, than sorry? Over legitimiteit van strafbaarstelling van seksueel corrumpen van minderjarigen en grooming’, *DD* 2010/80, p. 1264-1293 (hierna: Kool 2010)
4. *Kamerstukken II*, 2015/16, 34 372, nr. 3, p. 4.
5. Deze bijdrage is gebaseerd op een paper dat ik heb geschreven in het kader van het Privatissimum ‘*De jeugdige in het strafrecht*’.
6. *Kamerstukken II* 2008/09, 31810, nr.3, p. 6.
7. Van der Hof 2014, p. 20.
8. K. Lindenberg & A.A. van Dijk, *Herziening van de zedendelicten? Een analyse van Titel XIV, Tweede Boek, Wetboek van Strafrecht met het oog op samenhang, complexiteit en normstelling*. Onderzoek in opdracht van het WODC, p. 397 (hierna: Lindenberg & Van Dijk 2015); als ook aangehaald in K. Lindenberg, ‘De lokpuber verstopt zich in het materiële recht. Over het aanpassen van de zedendelicten door Computercriminaliteit III en hoe dit meer is dan dat het lijkt.’, *AA* 2016/12, p. 944 (hierna: Lindenberg 2016).
9. *Kamerstukken II*, 2015/16, 34 372, nr. 3, p.68-69; Zie Rechtbank Den Haag 14 september 2012, ECLI:NL:RBSGR:2012:BX8188; Hof Den Haag, 25 juni 2013, ECLI:NL:GHDHA:2013:2302; Ook wanneer het gesprek is overgenomen door een meerderjarig familielid is bewezenverklaring niet mogelijk. Zie hierover Rechtbank Amsterdam 11 april 2011, ECLI:NL:RBAMS:2011:BQ0961; Als ook aangehaald (en toegelicht) in Lindenberg 2016, p. 944 en *Kamerstukken II*, 2015/16, 34 372, nr. 3, p.68-69.
10. *Kamerstukken II*, 2015/16, 34 372, nr. 3, p.69.
11. Lindenberg & Van Dijk 2015, p. 404; zie ook het advies van het College van Procureurs-Generaal hieromtrent (bijlage bij *Kamerstukken II*, 2015/16, 34 372, nr. 3); als ook aangehaald in Lindenberg 2016, p. 944-945.
12. *Kamerstukken II*, 2015/16, 34 372, nr. 3, p.69-70; zie ook (uitgebreid) Lindenberg 2016, p. 944.
13. Als ook aangehaald in: F.P. Ölçer, ‘De lokmethode bij de opsporing van grooming’, *Computerrecht* 2014/3, p. 11 (hierna: Ölçer 2014).
14. Kool 2010, p.1286-1287; Ölçer 2014, p. 11.
15. Ölçer 2014, p.11.
16. Zie ook Ölçer 2014, p. 13 (voetnoot 28).
17. Zie voor de aandacht die de Memorie van Toelichting hieraan besteedt: *Kamerstukken II*, 2015/16, 34 372, nr. 3, p. 71-72. Overigens kan ook artikel 8 EVRM (het recht op eerbiediging van privéleven) van betekenis zijn voor de inzet van lokpubers. Dit artikel stelt dat een inbreuk op de persoonlijke levenssfeer van burgers bij de wet voorzien moet zijn en noodzakelijk moet zijn in een democratische samenleving met het oog op een van de in artikel 8 lid 2 EVRM genoemde doelen. Nu met de inzet van de lokpuber inbreuk kan worden gemaakt op de persoonlijke levenssfeer van verdachten, kan artikel 8 EVRM van belang zijn voor de vraag onder welke voorwaarden dit opsporingsinstrument mag worden ingezet. Daarnaast is art. 1 Sv van belang (strafvorderlijk legaliteitsbeginsel). Zie Ölçer 2014, p.13-15
18. Zie HR 4 december 1979, Nj 1980, 356; zie hierover ook S.F.J. Smeets, ‘De ‘lokpuber’: een mislukt experiment’, *Strafblad* 2013, nr. 4, p.336-338 (hierna: Smeets 2013); Ölçer 2014, p.15.
19. Smeets 2013, p. 337.
20. Aldus ook Ölçer 2014, p. 18.
21. Smeets 2013, p. 336.
22. Ölçer 2014, p.16-17, onder verwijzing naar EHRM 4 november 2010, 18757/06 (Bannikova/Rusland).
23. Smeets 2013, p. 337; Ölçer 2014, p.18.
24. Zie Smeets 2013, p. 337; Ölçer 2014, p.18.
25. Aldus ook Lindenberg 2016, p. 950.
26. *Kamerstukken II*, 2015/16, 34 372, nr. 3, p. 71.
27. Zie hierover G.J.M. Corstens, *Het Nederlands strafprocesrecht*, bewerkt door M.J. Borgers, Deventer: Kluwer 2014, p. 837-838; zie ook Ölçer 2014, p.15.
28. Zie ook Ölçer 2014, p.15.

NOVUM ZOEKT REDACTIELEDEN!
MEER INFO EN MEER NOVUM
VIND JE OP ONZE WEBSITE
WWW.NOVUMMAGAZINE.NL

NOVUM

MAGAZINE DER
JURIDISCHE FACULTEIT
UNIVERSITEIT LEIDEN

JAARGANG 37
NUMMER 6

novummagazine.nl

Één op de vijf hoogleraren aan de Leidse
rechtenfaculteit is vrouw:

108 hoogleraren, en slechts 22 is vrouw. Het is bagger gesteld met
kansen voor vrouwen in de wetenschap, en verbetering is traag

Over de man/vrouw verhouding aan de Leidse rechtenfaculteit,
de ontwikkelingen sinds 2001 en de toekomstperspectieven.

OOK IN DEZE
NOVUM:

In gesprek met
Frederic ("Fred")
Borch, voormalig
hoofdaanklager op
Guantánamo Bay

De strijd om het
Hoogerechtshof
en de tegenstrijdige
insteek van de
Republieken

Langer stilstaan bij
bepaalde kwesties?
Recensie: De Deal

Het EU-rechtelijke
verdedigings-beginsel
en de Nederlandse
fiscale rechtsorde:
eerst horen, dan
heffen?

Column Andreas
Kinninging: Leve de
democratie! Of toch
niet?

Boekenproject:
Homerus, De Odyssee

De juridische
(r)evolutie

Witty stuff - de
normativiteit van
noodzakelijkheid

Universiteit Leiden

WAAR BEGINT JOUW TOEKOMST?

Zet je eerste stap op het gebied van arbeidsmarktorientatie!

Schrijf je nu gratis en geheel vrijblijvend in op www.youngtalentgroup.nl én blijf op de hoogte van:

- Stages en vacatures
- Masterclasses
- Business courses
- Kantoorprofielen
- Studiebeurzen
- Summer courses

youngtalentgroup.nl

 GROTIUS

Faculteitszaken

Michelle Verheij

Michelle Verheij is dit studiejaar ('16-'17) de assessor (student-lid) van het faculteitsbestuur van de Faculteit der Rechtsgeleerdheid. Zij behartigt de belangen van de studenten binnen het faculteitsbestuur op het gebied van onderwijs, organisatie en onderzoek.

Adres: Steenschuur 25, kamer B.4.38,

2311 ES Leiden

Telefoon: 071 527 7621

E-mail: assessor@law.leidenuniv.nl

Spreekuur op woensdag van 11.00 tot 12.00 uur

Beste lezer,

Het einde van het jaar is in zicht! De agenda's van mei en juni worden gedomineerd door de tentamenperiode, en daarna is het alweer tijd voor het lange zomerreces. Op onze faculteit is echter genoeg te beleven, zelfs in de zomer! Niet alleen wordt er veel nagekeken zodat alle studenten op tijd hun resultaten ontvangen, maar ook kijkt men vooruit naar het volgende jaar. Ook de assessor merkt dit. In deze column vertel ik graag wat meer over allerlei interessante en belangrijke zaken die op dit moment spelen!

In de NOVUM van maart schreef ik over de evaluaties die alle studenten welbekend zijn en wat daar zoal mee gebeurt. In deze periode zijn we veel bezig met de evaluaties. Zo worden binnenkort de resultaten van de Nationale Studenten Enquête bekend! Dat betekent dat er gekeken moet worden waar we trots op mogen zijn, maar ook dat we omgaan met de kritiek die we van onze studenten hebben gekregen. En niet alleen deze enquête is belangrijk, maar ook de vakevaluaties worden veel besproken. Het is namelijk tijd om het vakkenpakket van volgend jaar voor te bereiden, en evaluaties van studenten zijn in dit proces essentieel. De opleidingscommissies zijn druk bezig geweest om de evaluaties van het eerste semester te bespreken. Binnenkort mogen jullie alweer over de laatste vakken van het jaar feedback geven. Doe dit vooral!

Over de opleidingscommissies valt overigens wel meer te schrijven. Per september 2017 gaat er namelijk een wetswijziging in die de rol van de opleidingscommissies versterkt. Op veel punten krijgen de commissies advies- of, in sommige gevallen, zelfs instemmingsrecht. Studenten krijgen zo meer inspraak in het onderwijs! De faculteit is druk bezig zich voor te bereiden op deze

veranderingen, zodat de overgang naar het nieuwe jaar soepel verloopt.

“Ook de vakevaluaties worden veel besproken. Het is namelijk tijd om het vakkenpakket van volgend jaar voor te bereiden, en evaluaties van studenten zijn in dit proces essentieel.”

Een ander belangrijk punt op de agenda bestaat uit de hoeveelheid naderende introductieperiodes. Denk maar aan de EL CID, HOP en OWL, maar ook aan de introductieweek voor de propedeusestudenten. Als assessor ben ik medeverantwoordelijk voor het faculteitenblok tijdens de EL CID week en tijdens de introductieweek voor propedeusestudenten organiseer ik de informatiemarkt. In juli en augustus zijn veel mensen op vakantie, dus in juni proberen we voor de introductieperiodes zo veel mogelijk af te hebben. Zo bezorgen we onze nieuwe eerstejaars hopelijk een geweldige start in Leiden!

Als laatste ben ik natuurlijk op zoek gegaan naar mijn opvolger voor volgend jaar. Als je dit leest, zijn de gesprekken al aan de gang en is de toekomstige assessor misschien al bijna bekend! Een spannende tijd, zeker voor de nieuwe assessor. Maar het is ook jammer, want voor mij is het alweer bijna tijd om af te ronden. Op dit moment ben ik in de weer met het afmaken van mijn overdrachtsdocumenten zodat mijn opvolger snel aan de slag kan. Daarnaast probeer ik zo veel mogelijk aandacht te geven aan de speerpunten die ik begin dit jaar heb opgesteld. Aan de start had ik veel ambities en gedurende het jaar heb ik hier gelukkig veel aan kunnen werken. Toch ben ik van plan nog een eindsprint te maken en zo veel mogelijk doelen te halen!

Er spelen op dit moment uiteraard nog veel meer belangrijke kwesties, zaken en taken die in één column niet te vatten zijn. Het mag duidelijk zijn: niet alleen jij bent hard aan het studeren, maar ook wij gaan in deze periode druk aan de slag! Ik wens je veel succes de komende tijd, vooral met de naderende tentamens! **N**

Waarde lezer,

De maand mei is inmiddels aangebroken. Nog maar net bekomen van een jetlag, kijken we toch vooruit naar wederom een goed gevulde agenda. Voordat ik de komende activiteiten met u doorneem, zou ik deze maand graag onze studiereis uitlichten, daar dit wel echt het hoogtepunt was van de maand april. Op zondag 2 april vertrokken we met een groep van dertig Grotianen vanaf Schiphol richting Dubai, om daar vervolgens over te stappen op het vliegtuig richting Tokyo, een stad met twee kanten.

Tokyo, een stad waar ik mij aanvankelijk niet eerder in had verdiept, maar die mij en de rest van de deelnemers aan deze reis wel degelijk heeft geïnspireerd. Wat ons zeker is bijgebleven van Japan is de cultuur. De Japanners leven geheel volgens de sociale normen en waarden. Beleefdheid staat hoog in het vaandel en men gaat heel gemoedelijk met elkaar om. Ik noemde Tokyo eerder al een stad met twee kanten. Ja, het centrum is druk, heel druk, en tevens voorzien van de nodige borden met uiteenlopende kleuren en een overvloed aan sushi en noedels. Maar twee metrohaltes verder bevindt je je ineens in een prachtig park met rijen bloesembomen en rust. Een waar contrast tussen beide delen.

De reis naar deze prachtige stad kostte ons zeker 18 uur. De eerste dag bracht iedereen dus ook rustig door in een van de parken. Maar jetlag of niet, op woensdag begon het programma. Op deze dag stond onder meer een bezoek gepland aan het advocatenkantoor Anderson Mori & Tomotsune en de Nederlandse ambassade. Bij Anderson Mori & Tomotsune vormden de deelnemers zich tot kleine groepjes en gingen in gesprek met enkele advocaten en medewerkers van het kantoor. Het was te merken dat het kantoor een dergelijk kantoorbezoek niet gewend was. De setting was dan ook heel anders dan een doorsnee kantoorbezoek in Nederland. De dag werd afgesloten met een bezoek aan de Nederlandse ambassade waar wij hartelijk werden ontvangen. Ons is verteld wat de voornaamste taken zijn van de ambassade in Tokyo en wat de ambassade kan betekenen voor een jong Nederlands bedrijf in Tokyo. Ook kon een borrel met het oude en vertrouwde Heineken biertje uiteraard niet ontbreken.

Op donderdag en vrijdag brachten we onder meer een bezoek aan Tokyo Stock Exchange en het advocaten-

kantoor Allen & Overy. Bij Tokyo Stock Exchange hebben we de beurs en de koersen van dichtbij mogen zien. Dit bezoek was niet typisch juridisch, maar wel een leuke toevoeging aan het programma voor deelnemers met een meer fiscale of ondernemingsrechtelijke studie.

Op zaterdag brachten we een bezoek aan Waseda University. Bij het station werden we al opgewacht door een groep enthousiaste Japanse studenten en de decaan. Het programma begon met een wandeling door de tuin van de universiteit. De Leidse studenten en Japanse studenten zochten voorzichtig toenadering tot elkaar en de eerste gesprekken begonnen. Al gauw ging het over de verschillen tussen Japan en Nederland, met name het verschil in uiteraard de rechtsstelsels. Japan kent nog steeds de doodstraf en hier waren de meningen dan ook over verdeeld. Even later werden we voorzien van een overheerlijke lunch in de universiteitskantine. Westerse broodjes kaas moesten plaats maken voor rijst en noedels. Nee, het ging nog lang niet vervelen! Later op de dag kregen we een lezing over het Japanse rechtsstelsel en de historie. De dag werd afgesloten met koffie, thee en Guus Meeuwis. De Japanse studenten bleken de Nederlandse liederen zeer snel op te pikken.

Zondag was een vrije dag, daar de juridische instellingen veelal gesloten zijn. Een deel van de groep was vroeg uit de veren om een bezoek te brengen aan Mount Fuji, de bekende berg op een paar honderd kilometer van Tokyo vandaan. Het weer was die dag niet optimaal in tegenstelling tot eerdere dagen, maar het zicht op de berg was toch nog prachtig. Het andere deel van de groep trok verder het centrum in om nog veel meer te bezichtigen in de stad zelf en om op zoek te gaan naar de perfecte sushistokjes om mee te nemen voor het thuisfront.

Aan elke reis komt ook een einde. Voordat we weer op het vliegtuig konden stappen moesten we echter nog onder meer een bezoek brengen aan Amnesty International, het Ministerie van Defensie en The Bank of Japan gedurende de laatste twee dagen. Bij Amnesty International zijn we in gesprek gegaan over de doodstraf en in hoeverre Japan zich houdt aan de universele mensenrechten.

De reis terug was langer dan de heenweg, maar menig deelnemer heeft er niet veel van meegekregen. Voldaan van alle indrukken en inzichten doch vermoeid vlogen we terug richting Schiphol. Een studiereis van J.F.V. Grotius blijft erg bijzonder. We komen op plaatsen waar

Daisy Westphal

je normaal gesproken niet snel komt en stap voor stap begrijpen we steeds meer van rechtsstelsels buiten onze grenzen. Al met al wederom een geslaagde reis.

Nu terug naar de agenda. Komende maand staat er weer een hoop op het programma. Zo zullen we een bezoek brengen aan het detentiecentrum in Rotterdam, is er een kantoorbezoek bij Teekens Karstens, reizen we af naar Brussel en krijgen we golf les. Verder zal landsadvocaat Bert-Jan Houtzagers een lezing verzorgen, zal het benefietdiner voor het KWF plaatsvinden en kunnen studenten hun ouders meenemen naar de facultaire ouderdag.

Genoeg te doen weer de komende tijd. Wij hopen velen van u terug te zien op de activiteiten.

Namens het 96^e bestuur der J.F.V. Grotius,

Daisy Westphal
Ab-actis

Wetenschap als God

God is dood. In plaats daarvan geloven meer en meer mensen in de wetenschap. Je zou zelfs kunnen zeggen dat de wetenschap hun God is. Zo gezien is het geloof in God alive and kicking, maar zijn we alleen van God gewisseld.

De kern van geloof is vertrouwen. Wij vertrouwen op de wetenschap. Als de wetenschap zegt dat het zo is, dan is het zo. ‘Onderzoek heeft aangetoond...’ is een veelvoorkomende opmerking, die elke discussie smooit. Tegenwoordig doen veel kranten aan ‘fact-checking’. Dat doen ze door na te gaan of er wetenschappelijk onderzoek is dat de stelling in kwestie ondersteunt. Zo niet, dan is de stelling verworpen. Dan is ze geen feit, maar fake. *Scientia locuta, causa finita*: de wetenschap heeft gesproken, de zaak is afgedaan. Ziehier ons credo.

“Het is werkelijk een geloof, want niemand van ons checkt het wetenschappelijk onderzoek, en verreweg de meesten van ons zouden daar ook niet eens toe in staat zijn.”

Het is werkelijk een geloof, want niemand van ons checkt het wetenschappelijk onderzoek, en verreweg de meesten van ons zouden daar ook niet eens toe in staat zijn. Wij nemen het gewoon voor waar aan, we slikken het als zoete koek als iemand kan wijzen op een wetenschappelijk onderzoek waarin bepaalde conclusies worden getrokken. Maar hoe betrouwbaar is wetenschappelijk onderzoek nu echt? Is ons blinde geloof in het gezag van de wetenschap wel terecht? Of is de wetenschap bij nader inzien toch ook maar een afgod?

Laten we eerst eens een blik werpen op de natuurwetenschappen. Deze gaan immers door voor de meest wetenschappelijke wetenschappen. Ze worden wel ‘hard’ genoemd, in de zin van degelijk en betrouwbaar. Hun resultaten zijn ‘hard’. Daar valt niet aan te tornen. Of ligt het toch genuanceerder?

In het wereldberoemde en zeer gerespecteerde wetenschappelijke tijdschrift *Nature* stond halverwege 2016 (vol.533) een artikel getiteld: ‘1,500 scientists lift the lid on reproducibility’. De strekking van dat artikel is dat een deel van het natuurwetenschappelijk onderzoek niet reproduceerbaar is. (Hoe hoog het percentage is, is niet duidelijk, maar zeventig procent van de ondervraagde wetenschappers geeft aan dat ze hebben meegemaakt dat

onderzoek van anderen niet reproduceerbaar was.) Dat is niet zo best, want als de uitkomsten van onderzoek waar zijn, dan moeten ze ook reproduceerbaar zijn. Maar liefst negentig procent van de ondervraagde wetenschappers geeft aan dat er in de wetenschap een ‘reproducibility crisis’ is. En let wel, het gaat hier om natuurwetenschap, hét paradigma van en voorbeeld voor de moderne wetenschap.

Als we ons oog richten op de sociale wetenschappen, moeten we vaststellen dat op dit terrein de situatie nog veel benarder is. Niet voor niets worden deze wetenschappen dikwijls de ‘zachte’ wetenschappen genoemd: hun resultaten zijn zo zacht als boter. Tegenover elk sociaal-wetenschappelijk onderzoek waar x uitkomt, kan een onderzoek worden geplaatst waar y uitkomt, waarbij x soms tegenovergesteld is aan y. Een voorbeeld uit honderden: er zijn onderzoeken die beweren dat de crèche goed is voor kleine kinderen en er zijn er die het tegenovergestelde beweren. De onzekerheid van de uitkomsten van sociaal-wetenschappelijk onderzoek, die iedere sociaal-wetenschapper van enige standing overigens erkent, heeft de Brits-Poolse socioloog Stanislaw Andreski er ooit toe gebracht een boek te schrijven met de fraaie titel: ‘Social Sciences as Sorcery’. Sterk aanbevolen voor iedereen met een groot vertrouwen in sociaal-wetenschappelijk onderzoek.

Het zijn vooral methodologische problemen die inherent zijn aan sociaal-wetenschappelijk onderzoek die debet zijn aan de onzekerheid van de uitkomsten ervan. Omdat ze inherent zijn, zijn ze dus ook niet te verhelpen en te overkomen. Elk sociaal-wetenschappelijk onderzoek is er noodzakelijk door bevestigd. Ik noem er drie, bij wijze van voorbeeld.

Ten eerste is er het generalisatie-probleem. Elk sociaal-wetenschappelijk onderzoek is feitelijk beperkt tot een relatief geringe onderzoekspopulatie. De resultaten worden doorgaans geldig verklaard voor een veel grotere populatie. In onderzoek naar het effect van crèches op jonge kinderen bijvoorbeeld worden op zijn hoogst enkele honderden kleinen kinderen onderzocht. De resultaten worden echter van toepassing verklaard op alle jonge kinderen. Dat is dikwijls kwestieus.

Ten tweede het operationalisatie-probleem. De belangstelling van de sociale wetenschap gaat uit naar abstracte variabelen. In ons voorbeeld: de geestelijke

Andreas Kinneging

en lichamelijke gezondheid van jonge kinderen. Een dergelijke abstracte variabele is echter niet te meten. Daarom worden ze eerst ‘geoperationaliseerd’. Dat wil zeggen dat er concrete, zintuigelijk waarneembare markers (parameters) worden bepaald, die gelden als teken van geestelijke en lichamelijk gezondheid en ongezondheid. Maar over wat met name geestelijke gezondheid is en hoe deze dus moet worden geoperationaliseerd kan men eindeloos discussiëren en het grondig oneens zijn. Om maar te zwijgen over variabelen als democratie, integratie, of last but not least geluk.

Ten derde het causaliteits-probleem. We zijn uiteindelijk geïnteresseerd in causaliteit. We willen weten of crèches de oorzaak zijn van het beter of juist slechter functioneren van jonge kinderen. De sociale wetenschappen kunnen een dergelijk oorzakelijk verband echter niet aantonen. Ze kunnen slechts—gegeven bovenstaande problemen onzekere—correlaties aanwijzen. Bekend voorbeeld: als het aantal verkochte ijsjes stijgt, stijgt ook het aantal mensen dat sterft door verdrinking. De causaliteit is hier evident nul. De werkelijkheid is natuurlijk dat bij warm weer zowel het aantal verkochte ijsjes stijgt, als ook het bezoek aan strand en zwembad stijgt. Dat laatste leidt tot meer verdrinkingsdoden. Met ijsjes heeft het niets te maken. In de meeste gevallen is het, anders dan in dit voorbeeld, echter helemaal niet evident of de correlatie wel of niet causaliteit impliceert. Zoals in het geval van crèches en de gezondheid van jonge kinderen. Als de uitkomst van het onderzoek is dat het jonge kinderen op de crèche goed gaat, hoeft dat helemaal niet aan de crèche te liggen. Het kan bijvoorbeeld ook het gevolg zijn van het feit ouders, geplaagd door gewetensbeten, in de tijd die ze wel met hun kinderen doorbrengen extra veel zorg besteden aan hun kleine.

De conclusie van dit alles is duidelijk. Er is geen enkele reden voor een blind vertrouwen in de wetenschap. Niet in de natuurwetenschappen, die ook vaak genoeg met resultaten komen die bij nader inzien niet houdbaar blijken. Maar zeker niet in de sociale wetenschappen. Het meeste van wat er daar aan onderzoek gedaan wordt overstijgt het niveau van de subjectiviteit in het geheel niet. Dat ligt geenszins aan de slordigheid of het gebrek aan intelligentie van de sociale wetenschappers. Het is een euvel dat inherent is aan de tak van sport.

Zo gezien is ons blinde vertrouwen in de wetenschap dus onterecht en doen we er goed aan wat sceptischer

te staan tegenover haar resultaten. Als onderzoek iets aantoonst, dan is dat op zijn best een indicatie dat iets op een bepaalde manier in elkaar zit. Meer niet. Drastische conclusies kan men er beter niet aan verbinden, laat staan grootscheeps beleid.

Betekent dat dat we moeten accepteren dat we doorgaans in het duister tasten en eigenlijk niet weten wat de waarheid is? Of zijn er ook andere manieren van waarheidsvinding? Is er nog een ander corpus aan waarheid beschikbaar? Het antwoord is, dunkt me, een tweeledig ja.

Ja, we tasten vaak in het duister, dus voorzichtigheid is altijd geboden. Stapje voor stapje uitproberen en zien wat de effecten zijn is over het algemeen beter dan radicaal het roer omgooien op basis van wetenschappelijk onderzoek. Het milieubeleid is een actueel terrein, waarop deze vraag speelt.

En ja, er is ook nog een andere manier van waarheidsvinding, er is een ander corpus aan waarheid beschikbaar. Dat is de levenservaring. Ieder van ons doet haar op, simpelweg door te leven. Maar ze is ook op schrift gesteld en beschikbaar voor een ieder die zich ervoor openstelt, in het bijzonder in de wereldliteratuur. En in de vele spreuken en gezegden die ieder volk op aarde kent. In beiden ligt een schat van kennis opgesloten.

Postscriptum

Ik moet natuurlijk ook nog iets zeggen over de rechtswetenschap. Dit is eigenlijk geen wetenschap. Aan onze faculteit spreken we dan ook terecht over rechtsgeleerdheid. De rechtsgeleerde onderzoekt niet hoe de wereld in elkaar zit, zoals de wetenschapper. Hij is een schatbewaarder, die aan de volgende generatie de regels doorgeeft waarvan zijn generatie, op basis van de ervaring van vele generaties (civiel en strafrecht) of enkele generaties (bestuursrecht) vóór hem, denkt dat ze bijdragen aan het algemeen belang. Iedere generatie van juristen weer moet zien hoeveel van die regels ze overneemt en hoeveel ze wijzigt. Ook hier geldt dat stapje voor stapje uitproberen en zien wat de effecten zijn over het algemeen beter is dan radicaal het roer omgooien. De wereldliteratuur en de spreuken en gezegden der volkeren moeten daarbij wat mij betreft zwaarder wegen dan de resultaten van wetenschappelijk onderzoek.

N

ALLEN & OVERY

Voyage TO THE Valley

Ready for today, equipped for tomorrow

Er is een plek waar visionair en technisch supertalent zich verzameld heeft: Silicon Valley. Thuisbasis van onder meer Google, Facebook, Uber en Airbnb. Beroemd en berucht om business-concepten die de wereld op zijn kop zetten. Dé plek die dus vraagt om juridisch topadvies. 20 veelbelovende rechtenstudenten (3e of 4e jaars) gaan met Allen & Overy naar Silicon Valley. Wil jij net als onze advocaten ook onverwachte oplossingen vinden voor onverwachte uitdagingen en spreekt de combinatie van kwaliteit, creativiteit, humor en lef je aan? Schrijf je dan in voor dé business course van 2017.

Voyage to the Valley vindt plaats van 14 tot 21 juli 2017. Meld je aan vóór 5 juni 2017 via www.werkenbijallenoverly.nl/thevalley

werkenbijallenoverly.nl/thevalley